

**РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІВЕНТ-ІНДУСТРІЇ, КУЛЬТУРОЛОГІЇ
ТА МУЗЕЄЗНАВСТВА**

УДК 002.2:72/77(477)

На правах рукопису

Дипломна робота на здобуття
освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»
на тему:

**УКРАЇНСЬКА КНИГА ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ**

Виконала студентка освітньо-професійної програми
І (бакалаврського) рівня спеціальності 034 «Культурологія»
Галузь знань 03 – «Гуманітарні науки»
денної форми навчання

Юлія ЛЕУС

Науковий керівник:
доцент кафедри івент-індустрій,
культурології та музеєзнавства,
канд. історичних наук,
доцент **Марина ШАТРОВА**

Рецензент:
Завідувач кафедри філософії
та культурного менеджменту
НаУ «Острозька академія»,
доктор філософських наук,
доцент
Марія ПЕТРУШКЕВИЧ

Рівне — 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ КНИГИ ЯК КУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНА ДОБИ	8
1.1. Книгописання в давньоукраїнській державі (IX—XVI століття)	8
1.2. Раннє українське друкарство XV—XVII ст.	14
1.3. Видавнича справа в умовах цензурних обмежень та заборон (XVIII – початок XX століття)	23
1.4. Видавнича справа періоду радянської влади (1919–1990)	27
Висновки до розділу 1	32
РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКА КНИГА НОВІТНЬОЇ ДОБИ У СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ	35
2.1. Програма «Читай — формат не має значення» з популяризації літератури	35
Висновки до розділу 2	56
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. За умов подальшого виборювання української незалежності, окремого дослідження потребують процеси, які відбуваються в галузі вітчизняної культури.

Письмо, а надалі книга як форма існування письма – насправді геніальні досягнення людства, які можна порівняти з приборканням вогню, винайденням колеса та іншими суттєвими надбаннями цивілізації.

Історія книги є однією зі складових частин історії культури, а сама книга є багатограним явищем соціального та культурного життя. Книга була і залишається важливою історичною формою фіксації та передачі в просторі і часі різноманітної інформації у вигляді текстового чи ілюстративного матеріалу. Як частина матеріальної культури, книга має свої особливості, характерні для того чи іншого історичного періоду: матеріал та інструменти, за допомогою яких її виготовлено; форму та розмір; письмо, яким вона написана, художнє оформлення та ін. Разом з тим, невіддільним від матеріальної форми є зміст, закладений у книзі, що впливає на людину і в процесі побутування книги формує суспільну свідомість, що дає поштовх для нового витка в розвитку суспільства. В різні періоди історії в суспільстві превалювали книжки певної тематики, жанрів; споживання книжок, його форми та способи також змінювалися протягом сторіч.

Книга виникає тоді, коли накопичений досвід і знання людини не могли вже в повній мірі передаватися лише усно. Книга – це своєрідний транспортний засіб передачі інформації незалежно від відстані й часу. Не випадково за книгою закріпилася метафора – корабель думки.

Історія традиційної книги в Україні має два умовних етапи розвитку – рукописний та друкований. Впродовж сторіч змінювалися матеріали для письма й форми рукописних книг, писемні знаки, удосконалювалося мистецтво оформлення давніх книжок, урізноманітнювалася їхня тематика.

Розвиток книгодрукування сприяв тому, що наука і освіта втратили релігійний характер, зробилися світськими. Книга поступово (зовсім не одразу) стала дешевшою, тиражованою, а значить, більш доступною для користування. Із розвитком книги в Україні розвивається українська мова.

Важливо прослідувати сучасний стан української книги, виявити проблеми, які супроводжують її розвиток, визначити перспективи.

Стан наукової розробленості теми. До історії книги в Україні зверталися різні автори. Рукописну книгу досліджували, зокрема, О. Маслова [25], В. Фрис [48], М. Тимошик [40, 41], Г. Ковальчук [21], Я. Запаско [9, 11, 12]. Одну з найвизначніших пам'яток рукописної книги – Пересопницьке Євангеліє – вивчав А. Слободяник [35]; у 2011 році в Острозі вийшов збірник матеріалів конференції «Пересопницьке Євангеліє – видатна пам'ятка української національної культури» [31].

Другий етап розвитку традиційної книги на українських землях – становлення друкованої книги – досліджували І. Огієнко [29], Я. Ісаєвич [16], Т. Ківшар [17], Я. Запаско [13], Н. Малиновська [24]. Низку публікацій українській книзі присвятив М. Тимошик, зокрема у 2007 році з'явилося друге видання його фундаментальної праці «Історія видавничої справи» [41].

Сучасний стан розвитку книги в Україні вивчали О. Афонін [2], Н. Черниш [49], С. Ковальчук [22], Н. Вернигора [3] та Н. Кучина [23] захистили кандидатські дисертації, присвячені цій проблематиці.

Мета дипломної роботи — дослідити роль української книги у процесі становлення та розвитку національної культурної ідентичності на всіх її етапах. Наукова розвідка спрямована на виявлення і доказ того факту, що українська книга є вагомим інструментом у збереженні національної культурної пам'яті.

У відповідності з метою поставлені такі **завдання**:

- проаналізувати публікації з обраної теми, які існують на сьогоднішній день;

- прослідкувати розвиток рукописної книги на українських землях, виявити найвизначніші пам'ятки української рукописної книги;
- розглянути умови становлення раннього друкарства на території України;
- проаналізувати розвиток друкованої книги в Україні в умовах цензурних обмежень та заборон (XVIII – початок XX століття);
- вивчити особливості видавничої справи в Україні у період радянської влади;
- з'ясувати стан викликів для збереження національної культурної пам'яті шляхом вивчення книжкової індустрії в Україні на сучасному етапі.

Об'єкт дослідження — книга на всіх її етапах розвитку в Україні як явище культурне та інформаційне.

Предмет дослідження — особливості розвитку книги у процесі збереження та передачі національної культурної пам'яті від покоління до покоління.

Методи дослідження. Дослідження базувалося на принципах історизму, наукової об'єктивності та системності при висвітленні історичних явищ і фактів. Використано такі методи дослідження, як аналіз та синтез, порівняльний і проблемно-тематичний методи, метод узагальнення тощо.

Хронологічні межі дослідження – IX століття (поява книгописання на українських землях) – початок XXI століття (сучасний розвиток української книги).

Джерельна база дослідження. Для висвітлення теми були використані публікації (наукові, навчальні, методичні) українських та зарубіжних авторів. Також були проаналізовані інтернет-джерела, що дозволило виявити електронні версії найвизначніших пам'яток української рукописної та друкованої книги.

Наукова новизна полягає в комплексному дослідженні української книги як базовій основі збереження національної культурної пам'яті та

української ідентичності через призму історичного її розвитку та на прикладі сучасних соціокультурних практик Рівненської державної обласної універсальної бібліотеки. Розкриття її впливу на сучасне громадське середовище допоможе розробити нові форми залучення користувачів та відвідувачів до бібліотеки як майданчика для комунікацій для збереження українських традицій.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть використовуватись в процесі підготовки до семінарських, лабораторних та практичних занять в процесі набуття відповідних фахових компетенцій за освітньою програмою «Культурологія».

Особистий внесок здобувача. Викладені положення та висновки, винесені на захист дипломної роботи, одержані автором особисто.

Апробація результатів дипломної роботи. Результати дослідження оприлюднені на міжнародній науковій конференції:

- «Українська і світова культура в умовах глобалізаційних викликів та війни»: XIX міжнародна науково-практична конференція, 21—22 листопада 2024 р. м. Рівне: програма. Рівне: РДГУ, 2024. С. 30 [40 с.].

- щорічній науковій конференції РДГУ 15 травня 2025 р., м. Рівне

Фрагменти бакалаврського дослідження оприлюднені у формі наукової статті у науково-метричному збірнику:

Леус Ю. Ф., Шатрова М. Б. Історіографія досліджень української книги як культурного феномена доби. Актуальні питання культурології: альм. наук. т-ва «Афіна» кафедри івент-індустрій, культурології та музеєзнавства. Вип. 24. Рівне: РДГУ, 2025. С. ____ .

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновку, списку використаної літератури та додатків.

У **вступі** йдеться про важливість та зміст обраної теми дипломної роботи, обґрунтована її актуальність, встановлені мета і завдання, предмет та об'єкт, розглянуті основні методологічні засади дослідження.

У першому розділі висвітлено історію становлення та розвитку української книги як сегмента культурного феномена доби. Опрацьовані дослідження дають змогу проілюструвати поступ української книги та її вплив на збереження національної культурної ідентичності. Виявлено студії, які прямо чи опосередковано характеризують стан наукової розробленості моделі соціокультурних практик у бібліотеках України.

У другому розділі розглянуто соціокультурні практики Рівненської державної обласної універсальної наукової бібліотеки, що демонструють діяльність соціальних інститутів, які зосереджують і зберігають джерела історичної, соціальної та національної пам'яті, здійснюють наукову, інформаційну та культурну діяльність.

У висновках підведено загальні підсумки проведеної роботи та окреслено шляхи подальшої розробки заявленої проблематики.

Загальний обсяг бакалаврського дослідження складає 68 сторінок, з яких основного тексту 61 сторінка.

Список використаної літератури нараховує 49 назв.

Додатки розміщено на С. 67—68.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ КНИГИ ЯК КУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНА ДОБИ

1.1. Українська рукописна книга дохристиянської доби (середина IX — XVI століття)

З середини XI століття відтворення рукописних текстів на наших землях відбувалось на різних матеріальних носіях (дереві, кам'яних стелах, кістках, папірусі, пергаменті) в умовах складного і тривалого процесу удосконалення давньоукраїнської писемності.

Підтвердженням існування на українських теренах рукописної, а відтак, книготворчої справи задовго до запровадження князем Володимиром християнства сьогодні виступають:

- піктографічні тексти в печерах і гротах святилища «Кам'яна Могила» на Запоріжжі;
- «крамольна» і тому не визнана за радянських часів «Велесова книга»;
- давньоукраїнські книги, показані місіонеру Кирилу у Херсонесі 860 року;
- реконструйована рукописна пам'ятка IX століття «Літопис Аскольда» [41, с. 55].

Період написання «Велесової книги» [див. дод. 1] — збірника легенд, молитов, оповідань з історії давніх слов'ян — належить до IX століття, а конкретніше, обмежується 70-ми роками, де описуються події, пов'язані з історією приходу на ці землі варягів Аскольда, Діра, як також і Рюрика, цими подіями завершується хронологічна канва твору. Віднайдення виписаних каліграфічним письмом дерев'яних дощечок пов'язане з ім'ям полковника армії білогвардійців Алі Ізенбеком. Він ненароком натрапив на дощечки у 1919 році у маєтку поміщика Донціва-Захаржевського в містечку Великий

Бурлук на Слобожанщині, який був напівзруйнований повсталими селянами. Перше оприлюднення фрагментів «Велесової книги» здійснюється впродовж 1957–1959 років в зарубіжному російськомовному виданні «Жар-птица» (Сан-Франциско).

«Велесова книга» виконана на дерев'яних дощечках (з дуба чи з берези) [див. дод. 1]. Параметри самих дощечок нагадують величину глиняних табличок із зібрання книг асирійського правителя Ашшурбанапала — 22 сантиметри ширини, 38 сантиметрів довжини і до одного сантиметра товщини. Верхні краї ліворуч цих незвичайних книжкових сторінок вміщували круглі отвори, через які здійснювалось з'єднання з допомоги шкіряних ниток в окремі томи (на зразок бамбукових дощечок прадавніх китайських рукописів).

Текст на цих дощечках випалювався гострим предметом подібно до сучасного методу заглиблення шилом у деревину для виписування тієї чи іншої літери, а потім заливався спеціальним розчином, що запобігало псуванню дерев'яних пластин шашелем [41, с. 58].

У X столітті розпочалась віха сакрального відношення до книги, яка тривала до XVI століття. В цей період побутує лише рукописна книга і тільки наприкінці зазначеного періоду з'являється незначна кількість друків. Це книга, яка читається вголос. Це той час, коли функціонувала князівська держава, яка потім поділилася між князями, які були в родинних стосунках. І хоча вони часто вели міжусобні війни, культурне надбання було спільним і книга однаково сприймалася по всій Русі, незважаючи на місце створення. На початку X століття репертуар знаходиться у постійній динаміці і кожн десятирічний відрізок часу приносить нові зразки перекладної та оригінальної літератури. Починаючи з XIII століття, коли київські землі загарбуються чи просто відходять до сусідніх володарів, здатність до інтенсивного розвитку у книги втрачається. Наприкінці цього періоду спостерігається стагнація в розвитку кириличної книги. Про це свідчить незначний перелік нових творів та перекладів, незначна кількість копій, відсутні нові напрямки та ідеї в

оформленні рукописів, знижується професіоналізм у виготовленні книги. Проте, все ще присутнє побожне відношення до книги як до сакрального предмету, продовжують функціонувати окремі центри з переписування книг, що дотримуються давніх традицій [48, с. 16].

Поширення книги на українських теренах у XI–XVI століттях забезпечували центри книгописання, найвідоміших з яких відзначається дослідниками існував при Софіївському соборі. Також серед київських осередків книгописання був у Печерському монастирі. Яким Запаско зазначає, що в XI столітті книги переписувалися також в Святоїрининському, Святогеоргіївському, Святодмитрівському, Видубицькому та інших київських монастирях й у Десятинній церкві [48, с. 77].

З часом, в окремих князівствах, почали створюватись власні осередки книгописання, що орієнтувалися на Київ. Вони поступово стали частиною культурного життя нових князівств. Наприклад, у Галицько-Волинському князівстві перші позиції серед осередків переписування книг займають: Володимир (Волинський), Галич, Холм [48, с. 77]. До теперішніх часів дійшов один з найцінніших тодішніх творів — Галицьке Євангеліє. Рукопис, обсягом 228 аркушів, було створено у 1144 році в містечку Крилосі, що за кілька кілометрів від сучасного Галича. Особливого статусу ця пам'ятка отримала через творчий підхід упорядників до видання. Вони першими, з числа східнослов'янських книжників, не просто скопіювали сторінки із попереднього видання, а згрупували весь текст в окремі чотири частини, за належністю до авторів — євангелістів Матвія, Марка, Луки та Іоанна. На жаль, ця рукописна пам'ятка тепер знаходиться за кордоном. В середині XVII століття була вивезена з Галича і зберігається зараз в одному з московських музеїв [41, с. 77]. У 80-х роках XIII століття на теренах князівства була створена найвагоміша пам'ятка — Галицько-Волинський літопис. Це є ретельно викладена у хронологічних межах історія Галицько-Волинського князівства від 1201 по 1292 роки, яка висвітлюється у тісному взаємозв'язку з

перебігом подій, що відбувалися по всій Україні-Русі. Авторами твору, які за головну ідею взяли необхідність об'єднання всіх давніх українських земель, часто використовували патріотичні вставки з різних переказів та оповідань, які за своїм пафосом і патріотичним спрямуванням наближались до «Слова о полку Ігоревім» [41, с. 78].

Найвизначнішою пам'ятокою літературної давньоукраїнської мови й мистецтва, досягненням українського рукописного мистецтва вважається Пересопницьке Євангеліє, написане наприкінці XVI століття [див. дод. 1].

Якщо звернутись до параметрів цього видання, то Пересопницьке Євангеліє є книгою вагою 9 кілограмів 300 грамів, яке виконане пізнім уставом форматом 380x240 мм. Всі сторінки фоліанта — 964 написано на пергаменті – у XVI столітті цей матеріал був набагато міцнішим та дешевшим за папір. У виконанні цього рукописного видання переплелися, і традиція переписування євангельських текстів, і створення шедевуру рукописного мистецтва, такого як виготовлення книги. Це перший повний переклад Чотириєвангелій тогочасною українською літературною мовою, який дійшов до наших часів.

Створення книги розпочалася 15 серпня 1556 року у Троїцькому монастирі в селі Двірець на Хмельниччині, закінчилося 29 серпня 1561 року в Пересопницькому Пречистенському монастирі, тепер село Пересопниця на Рівненщині.

Ініціаторами та засновниками проекту видання рукопису були відомі волинські магнати та меценати — княгиня Анастасія Жеславська-Гольшанська та князі Чорторизькі. Дослідники вважають, що над створенням Пересопницького Євангелія працювали архімандрит Пересопницького монастиря Григорій та писар Михайло Васильович, син протопопа Сяноцького. Учені, дослідники почерку книги, що аналізували Євангеліє, допустили гіпотезу, що переписувачів було двоє, але історичні дані зберегли лише ім'я Михайла Васильовича. Залишилось загадковим й ім'я художника,

який зобразив чотири мініатюри Євангелістів та оздобив перші сторінки Євангелій з використанням рослинних мотивів [30].

Текст Пересопницького Євангелія складається з чотирьох послідовно розміщених складових — Євангелія від Матвія, від Марка, від Луки та від Іоанна. Перед кожним з Євангелій подано детальний покажчик його основних частин. Вкінці книги йде велика післямова, а також покажчик читання за місяцями. Книга написана графічно виразним і естетично привабливим почерком, який нагадує пізній устав. Особлива художня вартість видання — мініатюри, заставки, ініціали, які по праву можна вважати гордістю українського Ренесансу [41, с. 93].

Текст Пересопницького Євангелія наповнений поясненням слів, зробленими живою давньоукраїнською мовою. Наприклад, «Бил же там колодязь Іаковль (студня або криниця)»; «и рекл так: учиню, размечу житницю мою (клуню або стодолу)». Тому переклад рукопису представляє великий інтерес для лінгвістів. З Пересопницького Євангелія переписувачами виконувалися списки (сьогодні відомі як Волинське і Литківське Євангеліє XVI століття). На початку XX століття Пересопницьке Євангеліє стало джерелом для «Словника історичної української мови» під редакцією Е. К. Тимченка – видання, що містить тлумачення і пояснення понад 10 тисяч слів.

Надзвичайно цікавою і драматичною виявилась доля цієї рукописної пам'ятки. Після того, як князь Микола Чорторийський передав у 1630 році Пересопницький монастир єзуїтам, православні монахи залишили його, захопивши з собою й цю книжкову реліквію. Якимось чином вона потрапила до рук гетьмана Івана Мазепи. І у 1701 році він гетьман дарує її Переяславському кафедральному собору, про що свідчить напис на початкових аркушах. Після введення заборони московською владою здійснення богослужбових відправ українською мовою цей примірник книги було передано Переяславській семінарії, потім — Полтавському

епархіальному музею, де він зберігався до 1941 року. Після війни книга опинилась у музейних фондах Києво-Печерської лаври. Нині — в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України (Київ) [41, с. 94].

У новітній українській історії започатковано традицію присягати на Пересопницькому Євангелії новообраним президентам України.

Інститут української мови НАН України у 2001 році видав транслітерацію рукописного видання. Київська митрополія Української православної Церкви разом із Національною Академією наук України і видавничим домом «АДЕФ-Україна» у 2008 році випустили факсимільний примірник Пересопницького Євангелія. Обкладинку виготовили зі шкіри з рослинними елементами декору – що виглядало, як реконструкція древнього окладу, який не зберігся до наших днів. Для максимального наближення до оригіналу, використано повнокольорові пергаментні сторінки Євангелія з паперу, який повністю відповідає пергаменту за своєю фактурою й тактильними властивостями [30].

Спад рукописної книжкової справи на українських землях зумовлювався великою кількістю причин. Однією з головних науковці визнають ту, що на початку XVII століття виготовлення книги рукописним способом стало пережитком минулого. Козацькі війни, які точилися у середині XVII століття відіграли свою негативну роль у занепаді книгописання. Книга перестала бути актуальною, так як ніхто не знав, що кого чекає завтра. Турботи про храми та їх атрибути було відкладено до спокійніших часів. Своєрідне число причин обумовило занепад рукописного мистецтва на Волині, де книга, на відміну від Києва та Галичини, писалася впершу чергу на замовлення знаті та меценатів. По причині поступового занепаду давніх українських родів, поволі зникає місцеве меценатство.

Проте, друкована книга ще довго не могла витіснити рукописну книгу. Вони продовжують співіснувати, доповнюючи одна одну, так як якісно

виконаний рукопис, більше цінувався за друк, а власноруч виконана книга не тільки економила кошти, а й давала сподіванку на спасіння як своєї душі, так і рідних [48, с. 145].

Отже, активний розвиток рукописного мистецтва на українських землях тривав впродовж IX–XVI століть. З X століття починається т. зв. період сакральної книги. У цей період сформувалося декілька визначних осередків книгописання. Серед найцінніших книжних пам'яток цього періоду — «Велесова книга» та Пересопницьке Євангеліє.

1.2. Раннє українське друкарство XV–XVII ст.

XV–XVII століття можна називати періодом поступу української книги, впродовж якого здійснюється її десакралізація. Ці тенденції призводять до загальної зміни культурної ситуації. На українських землях виникає нове шкільництво, секуляризація книжкового репертуару та реформаційні віяння призводять до появи освіченої кількості людей, які шукали в книгах відповіді на життєві питання. Цей період відзначається появою масової книги і розкривається різким зростанням у виробництві книг, що пов'язане з виникненням та розповсюдженням друкарства [48, с. 16].

Друковане слово, яке прийшло на українські землі із Заходу у другій половині XV століття, потрапило на родючий ґрунт. Друкована книга почала поступово утверджуватися, конкуруючи з рукописною, а поспіль й витісняючи її.

До найпродуктивніших осередків раннього українського друкарства можна віднести наступні:

- києво-печерське;
- чернігівське;
- галицько-волинське.

На галицьких землях друкарство з'явилося порівняно рано. У Львові в 1460 році існувала вже перша друкарня. Засновником і власником цієї друкарні був львівський міщанин Степан Дропан, який згодом подарував свою друкарню братії Свято-Онуфріївського монастиря.

На деякий час друкарство в столиці Галичини зазнає зупинки і відновлюється вже з приходом туди 1572 року Івана Федоровича, який 1574 року видає тут свого знаменитого «Апостола» [див. дод. 2].

Саме з ім'ям Івана Федоровича пов'язують початок постійного книгодрукування в Україні. У Заблудові у 1569 році побачили світ «Учительне Євангеліє», а в 1570 році було видруковано «Псалтир з Часословцем». Пізніше, вже у Львові він готує Апостол, який побачив світ 15 лютого 1574 року, та Буквар. У 1576 році на запрошення князя Костянтина Острозького Федоров переїздить до Острога [48, с. 125].

Впродовж довгого періоду, практично в несприятливих умовах, у Львові безупинно працювала друкарня Львівського Ставропігійного (Успенського) братства. Від 1581 до 1722 року тут вийшло в друк 140 назв книг загальним тиражем понад 160 тисяч примірників. Це найвідоміші — по три видання Апостола, Октоїха, Анфологіона, два видання Євангелія. В друкарні Львівського Ставропігійного братства працював видатний український учений, автор першого словника української мови Памва Беринда, який потім переїхав до Києва, де прославився своїми книгами в друкарні Києво-Печерської лаври.

В друкарні Львівського Ставропігійного братства розпочиналася кар'єра друкаря Михайла Сльозки, який, здобувши тут певного досвіду, започатковує у 1638 році першу приватну друкарню у Львові. Приватна друкарня Михайла Сльозки, що працювала з 1638 до 1667 років, збагатила українську культуру та літературу п'ятдесятьма друками високої якості, серед яких видатна наукова праця — «Ключ Разуменія» Іоанікія Галятовського.

У Львові також працювали друкарні єпископів Арсенія Желібовського (з 1644 року), Йосипа Шумлянського (приблизно з 1686 року).

Ще одним відомим осередком українського друкарства на початковому етапі розвитку була Волинь. Одна за одною тут виникають друкарні; в Кременці, Дермані, Луцьку, Четвертинську, Рохманові, Острозі та Почаєві. На жаль, за винятком двох останніх, вони були малопотужними і проіснували недовго. Небагато книг вийшло і в Острозі та Почаєві, але слава про них вже в ті часи рознеслася далеко за межі України.

Найбільша гордість цього краю — Острозька друкарня, де 1581 року була надрукована Іваном Федоровичем (Федоровим) знаменита на весь світ Острозька Біблія — перше повне видання всіх книг Священного писання церковнослов'янською мовою [див. дод. 2]. За обсягом — це надзвичайно велике видання, проте завдяки майстерності набору та застосуванню дрібного шрифту книга не видається такою масивною чи незграбною. Надрукована Острозька Біблія форматом в аркуш, двома шпальтами, складається з 1256 сторінок. При її друкуванні використано 6 різних за розмірами та графікою шрифтів (4 кириличних та 2 грецьких), спеціально виготовлених для цієї книги. Видання Біблії 1581 р. належить до визначних зразків не тільки української, а і світової поліграфії XVI ст. За підрахунками книгознавців, Острозька Біблія містить 3 240 000 друкованих знаків. Ілюстративне оформлення видання вирізняється стриманістю, продуманістю композиції, художнім смаком. Біблія містить, окрім канонічного біблійного тексту, передмову від імені В. К. Острозького, ще одну передмову й два вірші ректора Острозької академії Герасима Смотрицького та коротку післямову Івана Федоровича. У XX та на початку XXI століття було здійснено декілька перевидань Острозької Біблії. Електронна версія Острозької Біблії сьогодні вільно доступна на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (<http://nbuv.gov.ua>) у розділі «Цифрова бібліотека».

Першим після Біблії датованим острозьким виданням стала велика за обсягом (302 аркуші) «Книга о постничестве» Василя Великого, давнього візантійського богослова, датована 3 березня 1594 р. У післямові відзначено, що книжка вийшла «повелінням і власним коштом і накладом, трудом і промислом» князя Костянтина Острозького.

У 1602 р. друкарня була перенесена до Дерманського монастиря, так як старий князь Костянтин Острозький оформив згодом поділ майна між синами, і Острог відходив до його сина Януша, котрий був католиком і навряд чи сприяв би діяльності православної друкарні. Друкарем тут був Дем'ян Наливайко, який друкував книги паралельно тогочасною українською і церковнослов'янською мовами. Останнє відоме видання цієї друкарні датується лютим 1605 р. Пізніше друкарню повернули до Острога, було видано ще кілька книжок, зокрема двомовне «Лікарство на оспалий умисл чоловічий». Після смерті Костянтина Острозького у 1608 р. вдалося одержати у Януша дозвіл лише на одне видання, а решта підготовлених книг лишилися не виданими.

Усього в стінах Острозької друкарні зареєстровано 28 видань за весь час її існування, з них 7 літургійних, а серед решти переважають православні антикатолицькі та антипротестантські (10), богословські праці, навчальні посібники. За мовами переважають видання, де використана тогочасна українська мова. На художнє оформлення книг відчувається вплив західного мистецтва. За ознакою поліграфічного виконання — всі видання поступаються якістю друкам Івана Федоровича. Проте на користь авторитетності острозьких видань свідчать їх подальші передруки Києво-Печерською Лаврою, білоруськими друкарнями, московським Друкарським Двором, верхньою московською друкарнею Симеона Полоцького.

Історія Почаївської друкарні є цікавою і самобутньою. Про її початковий період побутує декілька версій: заснована відповідно до грамоти Анни Гойської, яка виділила 1597 року для монастиря й друкарні значні кошти;

викуплена з Острога 1618 року. Однак найвірогіднішою виглядає та, що пов'язана з іменем Кирила (Транквіліона) Ставровецького. Розпочавши складання свого твору «Зерцало Богословія» ще в Унівській друкарні, що містилася при Унівському монастирі, цей ігумен разом з друкарнею незабаром перебирається до Почаєва і закінчує там у березні 1618 року друк свого важливого богословського трактату, першої української догматичної системи. З видавничої точки зору книга особлива тим, що фінансувалася кількома небайдужими до української культури місцевими меценатами: Іваном Ярмолинським, Лавріном Дривинським, Олександром Пузиною. Тому й з'явилася в світ з посвятою зазначеним особам. Це чи не перша, зафіксована друкарським способом на сторінках книги, посвята в практиці українських видавців, адресована меценатам. Із електронною версією видання можна познайомитися на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (<http://nbuv.gov.ua>) у розділі «Цифрова бібліотека».

Почаївська друкарня почала працювати з 1730 року на постійній основі, коли монастир прийняв унію. За укладеним списком історика А. Петрушевича, який є далеко не повним, у період від 1618 до 1831 років у Почаєві було надруковано майже 190 книг. З них церковнослов'янською та українською мовами — 148, польською — 32, латинською — 7 [41, с. 159].

У Східній Україні осередки книгодрукування з'явилися лише в другому десятиріччі XVII ст. 1615 р. у Києві починають працювати Богоявленське братство, братська школа і перша у Східній Україні друкарня, робота якої налагоджена у Києво-Печерській лаврі. Фундатором друкарні був архимандрит Лаври Єлисей Плетенецький, родом із Західної України. Першим її виданням став шкільний Часослов 1616 р. Миттєве піднесення київського друкарства стало можливим на основі досягнень українських друкарень, які діяли раніше: для лаврського видавництва прислужилися Іов Борецький, який прибув зі Львова, Памво Беринда, що працював раніше в Стрятині і Львові, Тимофій Вербицький, який здобув друкарську кваліфікацію в Острозі, а

пізніше працював у Кирила Транквіліона Ставровецького. Використано було обладнання Стратинської друкарні Гедеона Балабана.

Найвищим досягненням лаврського книжкового товариства можна визнати публікацію «Бесід» Іоанна Златоуста на 14 послань апостола Павла; монументальний Анфологійон (Мінея загальна і святкова 1619 р.), низка літературних творів, переважно панегіриків, українською книжною мовою – вірші Олександра Мітури «Візерунок цнот», «Вірші на жалостний погреб зацного рицаря Петра Конашевича Сагайдачного, гетьмана войска запорозького», проповіді Захарії Копистенського, «Лексикон славянороський» Памво Беринди. Видавалися і літургійні книги.

Новий період в історії українського друкарства починається з 30-х рр. XVII століття. Провідною друкарнею залишається лаврська, яка з 1633 р. перейшла під контроль митрополита і одночасно архимандрита Києво-Печерської лаври Петра Могили. Важливою подією у Русі за зміцнення православної церкви стали підготовка і друкування «Православного ісповідання віри», чотирьох видань короткого катехизису «Собраніє короткої науки о артикулах віри», фундаментального Требника Петра Могили 1646 р. Серед книжок польською мовою – підготовлена Сильвестром Косовим переробка Києво-Печерського Патерика, книга Афанасія Кальнофойського «Тератургима» (з планом Києва і лаврських печер), полемічний трактат Петра Могили і його співробітників «Літос». На середину XVII ст. друкована книжка стала істотним чинником розвитку української культури.

Наприкінці XVII та у першій чверті XVIII століття друкарня Києво-Печерської лаври стала провідним осередком книговидавання в Україні, зачинателем оновлення й урізноманітнення тематики видань, поліпшення їх мистецького оформлення. Майже тридцять років (1656–1683) Лаврою та її друкарнею керував Інокентій Гізель. Великі літургійні книги друкувались разом із виданнями мініатюрного формату – в 1/24 і навіть в 1/32 аркуша. Вважається, що найбільшу славу лаврській друкарні принесло видання

Печерського патерика (1661, вдруге – 1678 р.). Велика кількість ілюстрацій художника Іллі та інших граверів виділяли це видання від інших. Продовжила Лавра і традицію друку нових творів українських церковних письменників, насамперед Іоанікія Галятовського (Ключ разуменія 1659, Месія правдивий 1669). Інокентію Гізелю ніби належить авторство «Синописа» (перші видання 1674, 1678, 1680, далі не раз передруковувався). Близько 1670 р. викупивши комплекти польських і латинських шрифтів, Лавра відновила друкування польськомовних видань українських авторів, зокрема, Йосипа Барановича «Аполлонова лютня», Іоанікія Галятовського «Месія правдивий» 1672 р. під загальним редагуванням Інокентія Гізеля. Контроль за роботою друкарні здійснював Варлаам Ясинський, який згодом став ректором колегіуму, з часом архимандритом Лаври, пізніше – митрополитом. Найбільш впливовим на церковне та культурне життя виданням стали т. зв. Четві-Мінеї – фундаментальна «Книга житій святих» Дмитра Савича Туптала, з 1702 р. Він став митрополитом Ростовським Димитрієм. Меценатом цього видання був гетьман Іван Мазепа. Самі «Життя» складаються з 4-х томів, де кожен том включав 3 місяці, починаючи з вересня. Дослідивши широке коло джерел, вказаних у самій книзі, Дмитро Савич Туптало запропонував працю, що притягувала користувачів як багатством змісту, так і літературною формою. В зв'язку з цим пізніше це видання декілька разів передруковувалося. На прохання читачів були видані друковані календарі, букварі, панегірики [21, с. 74].

Найбільша за обсягом друкованої продукції та найавторитетніша українська друкарня переймалась якістю шрифтів, естетикою розміщення ілюстрацій і текстів. Важливими художніми елементами оформлення були орнаментальні обрамлення титульних аркушів (форти), фронтиспісні гравюри, цілосторінкові герби, зображення портретів та сюжетні ілюстрації, художні заставки й кінцівки. В оформленні українських друкованих книжок XVII ст. простежуються риси мистецтва бароко. Характерною стає насиченість

ілюстративними гравюрами, емблемами і геральдичними композиціями. Для виготовлення кліше ілюстрацій, крім гравюри на дереві, стали зрідка використовувати гравюри на міді. У 80-х р. XVII ст. з Вільнюса до Києва, на запрошення керівників друкарні, прибули талановиті гравери-мідеритники Інокентій Щирський, Лаврентій Крщонович, Леонтій та Олександр Тарасевичі.

Певну конкуренцію лаврській друкарні становили дві київські приватні друкарні: Тимофія Олександровича Вербицького (1624–1628) і Спиридона Соболя (1627–1631).

В середині XVII ст., у 1651–1667 рр. в Україні діяло лише 4 друкарні – лаврська в Києві і 3 (братства, єзуїтського колегіуму та Михайла Сльозки) у Львові. Пізніше, по смерті Михайла Сльозки в Україні залишилося три друкарні, і всі вони належали церковним установам – православним (Києво-Печерській Лаврі й братству) та католицькому колегіуму. З 1670 р. запрацювала друкарня при православному Унівському монастирі, яка була заснована ще 1648 р. Фундаментальне значення для розвитку національної ідентичності мало виникнення у 1674 р. книговидавничого підприємства на Лівобережжі з центром у Новгород-Сіверському. З 1679 р. це видавництво діяло в Чернігові. Воно відрізнялося тим, що на початковому періоді своєї діяльності головною метою стало розповсюдження творів Лазаря Барановича — чернігівського єпископа (згодом архиєпископа), власника друкарні. Перше велике своє видання, збагачену ілюстраціями добірку недільних проповідей «Меч духовний» Лазар Баранович видав у друкарні Києво-Печерської лаври. Проте за це довелося заплатити великі кошти. Постійно проживаючи в Чернігівській єпархії, автор не мав змоги контролювати якість друку та перевіряти коректуру. Ідея заснувати власне видавництво викликала та обставина, коли лаврська друкарня попросила надто високу ціну за друк його книги «Труби словес проповідних». Друкарня видала також книги малого формаиту — Чосословці й Букварі, Анфологійон, Псалтир та ін. На сьогодні

нам відомо: новгород-сіверські видання — 21 од.; чернігівські видання — 33 од., з них більшість — твори тогочасних українських авторів: О. Барановича, Дмитра Туптала, Й. Галятовського, Івана Величковського, Стефана Яворського та ін. У складі видрукованих книг були полемічні трактати, направлені проти католиків, мусульман і різних «інших» вірян. Йоаникій Галятовський писав свої твори українською та польською мовами, Дмитро Туптало — українською та церковнослов'янською. На чернігівських виданнях знаходимо дереворити, які виконували Никодим Зубрицький та інші видатні майстри свого часу.

У 1718 р. сталася пожежа у Лаврі, яка пошкодила і друкарню також. Це сталося майже одночасно з виходом урядового розпорядження 1720 р., яке поклало край розитковій вільного книговидавання в Українській Гетьманській державі [41, с. 75].

Заснування у першій половині XVII століття на Лівобережній Україні осередку друкарства пов'язане з ім'ям вже згаданого раніше відомого освітнього, церковного діяча, ученого й друкаря, поета, галичанина Кирила (Транквіліона) Ставровецького. У 1646 році видавництво видруковувало збірку повчань богословсько-педагогічного спрямування «Перло многоцветное». Вийшовши у світ в Чернігові, книга зразу стала відомою серед читачів як на землях України, так і далеко поза її межами. Пізніше, десь через п'ятдесят років ця збірка передруковується в Могилеві. Родзинкою видання є той факт, що в лексиці та граматиці текстів переважає тогочасна українська книжкова мова з ознаками народної, оскільки спостерігається запозичення сюжетів з українських народних дум та пісень [41, с. 171].

Із чернігівсько-сіверського регіону України була ще одна відома друкарня — це друкарня Лазаря Барановича, яку він заснував у Чернігові 1679 року. Через рік тут вже виходять у світ достатньо великими накладками «Псалтир» та «Буквар». За період його керування світ побачили близько півсотні книг. Найперше, це праці самого Л. Барановича: збірки полемічних

творів та поезій, «Меч духовний», «Труби словес проповідних» та ін. У Чернігівській друкарні також вийшла низка творів Іоанікія Галятовського і Дмитра Туптала (Ростовського).

Отже, друга половина XVI століття відігравала для українських земель особливе значення — саме у цей час розпочинається поступ друкованої книги. Книга починає втрачати своє сакральне значення та розповсюджується більш масово. Починають формуватися центри раннього друкарства: києво-печерське, галицько-волинське й чернігівське. На Волині особливу роль відіграла найбільша гордість цього краю — Острозька друкарня, де 1581 року Іваном Федоровичем була видана відома на весь світ Острозька Біблія.

1.3. Видавнича справа в умовах цензурних обмежень та заборон (XVIII – початок XX століття)

Наприкінці XVIII століття в Україні починається черговий період розвитку книги, коли стали використовуватись нові технології виготовлення паперу, нові технічні засоби для друку та нові способи друку. Застосування принципово інших (в технічному напрямі) способів оформлення книги, призвело до зміни зовнішнього вигляду книги, надало можливість при менших затратах збільшити тиражі, і, відповідно, значно її здешевило. Враховуюче все вищезазначене, книга стала нарешті доступною ширшому колу користувачів [86, с. 17].

Проте, для України XVIII століття позначилося цілим рядом цензурних заборон та обмежень у книговидавничій діяльності. Так, спершу було обмежено діяльність Києво-Печерської та Чернігівської друкарень, які ніколи не залежали від будь-яких урядових вказівок, що здійснив цар Олексій Михайлович. Справу закінчив Петро I, який «славнозвісним» указом від 5 жовтня 1720 року підпорядкував усі вільні друкарні в Україні цензурі

духовної колегії і заборонив друкування в Києві і Чернігові книг «не согласных с рооссийскими печатями», тобто, тогочасною українською мовою.

Загалом цей указ був повторений 1721 року. Кінцево діяльність вільних друкарень заборонила Катерина II 1796 року. За наказом імператриці всі друкарні в Україні були закриті. За її розпорядженням, започатковувалася особлива цензура, яка повинна враховувати в складі виконавців — одну духовну та двох світських осіб, у столицях — за резолюцією сенату, у решті населених пунктів — за наглядом губернських відомств.

Отже, бачимо початок цензури як цілком самостійного виконавчого органу, на яке покладалися обов'язки дозволяти чи забороняти видавати книги.

18 липня 1863 року міністр внутрішніх справ Російської імперії П. Валуєв надсилає до Київського цензурного комітету таємний циркуляр, який з часом отримав назву «Валуєвського». В ньому передбачалося призупинити видання великої кількості книг, написаних «малоросійською», тобто українською мовою. Згідно з указом заборонялась публікація навчальних, релігійних та освітніх книг, проте дозволявся друк художньої літератури.

Мотивом до видання циркуляру стали підозри царської влади, що публікації книг українською мовою стимулюють зростання сепаратистських, антиімперських та пропольських налаштувань населення.

Головні положення Валуєвського циркуляра доповнив Емський указ, який був підписаний російським імператором Олександром II 18 (30) травня 1876 року в місті Бад Емс (Німеччина). Указ передбачав заборону:

- завозити в Російську імперію з-за кордону видання, написані українською мовою без окремого (спеціального) дозволу;
- здійснювати видавництво оригінальної літератури українською мовою, робити переклади українською з іноземних мов, а також тексти для нот;
- здійснювати друк будь-яких книг українською мовою;

- робити постановки театральних вистав українською (заборону знято у 1881 р.);
- організовувати концерти з українськими піснями;
- навчати українською мовою в початкових школах.

Надавався дозвіл на видання українською історичних літературних пам'яток та художньої літератури, але лише за умови дотримання загальноросійської орфографії та надання дозволу на таку діяльність від Головного управління у справах друку. Місцевим органам влади наказувалося посилити контроль за викладаннями дисциплін у початкових школах, де заборонялось таке викладання українською мовою. З бібліотек мали бути вилучені книги українською мовою, що не відповідають цим вимогам.

Емський указ не був офіційно скасований, але з часом втратив свою чинність 17 жовтня 1905 року з виданням так званого «Маніфесту громадянських свобод» імператором Миколою II.

Переважне число видавничих осередків кінця XVIII століття, на жаль, не відповідає назві українських ні за мовною, ні за тематичною ознакою. Проте здійснюється часткове розширення репертуару видавництва, зростає кількість наукових праць світського характеру, навчальних посібників для вивчення іноземних мов, poradників з медицини та ведення господарства.

Цензурні обмеження здійснювали негативний вплив на стан української книги, проте її розвиток не припинився. У 60-х роках XIX століття найпомітнішою була діяльність видавництва Пантелеймона Куліша в Петербурзі, започаткованого ще 1857 року. З 1860 року тут розпочинається поточна серія випуску книжок-метеликів з кращими творами українських письменників — «Сільська бібліотека» (вийшло 39 видань). У видавництві побачили світ: «Граматка» П. Куліша, альманах «Хата», журнал «Основа», шість томів «Сочинений и писем Гоголя». Друкарня змушена була припинити свою діяльність наприкінці 60-х років XIX століття. Впродовж десяти років

роботи у світ вийшло 178 назв книг, більша частина — до виходу Валуєвського циркуляру.

Початок 70-х років визнається істориками як короткий перепочинок в історії функціонування української видавничої справи, коли діяв Південно-Західний відділ Російського Географічного Товариства з широким видавничим репертуаром та започаткування кількох нових українських видавництв. Переважне число україномовних видань (з кількості 233 назви), що з'явилися за це десятиліття, з'явилися поза межами Російської монархії — у Чернівцях, Відні (видавництво С. Подолинського), у Львові («Галицько-Руська матиця», Товариство імені Тараса Шевченка), у Женеві (видавництво Миколи Драгоманова).

Кінець XIX століття, 80-ті роки, став для українського друкованого видання вимушеним антрактом. З метою прищеплення меншовартості, компрометації української літератури та її кращих служителів цензура свідомо допускає до друку лише примітив типу водевілів та пісеньок, де висміюється українство, мова його народу [41, с. 249].

Наступним кроком в утвердженні української культурної ідентичності було створення у 1894 році в Чернігові видавництва Бориса Грінченка, яке ставило за мету видання науково-популярної та художньої літератури для народу кращих українських представників — Тараса Шевченка, Павла Грабовського, Юрія Федьковича. Всього тут видруковано 50 назв видань. Далі у Києві в 1896 році запрацювало видавництво «Вік», яке заснували Сергій Єфремов, Василь Доманицький, Федір Матушевським, О. Лотоцький та В. Дурдуківський. За перше десятиліття своєї діяльності тут було видано більше 80 назв книг загальним тиражем 325 тисяч примірників. Видавництво «Вік» спеціалізувалося на випуску творів української класичної літератури.

Отже, XVIII століття змінило книговидавничу справу в Україні. З'явилися нові способи виготовлення паперу, нові потужні металеві верстати для друкування та нові способи друку. Книга стає доступною широкому колу

людей. Однак цей період також позначився низкою цензурних обмежень та заборон у книговидавничій справі з боку Російською імперії. Найвідомішими є Валуївський та Емський укази. Це негативно вплинуло на репертуар та тематику українських видань. Проте й в таких умовах українська книга продовжувала розвиватися. У ХІХ столітті діють видавництва Пантелеймона Куліша та Бориса Грінченка, за межами України видавнича діяльність реалізується у Львові («Галицько-Руська матиця», Товариство імені Тараса Шевченка), у Чернівцях та Відні (видавництво С. Подолинського), в Женеві (видавництво Миколи Драгоманова).

1.4. Видавнича справа періоду радянської влади (1919–1990)

Початок ХХ століття запам'ятовується історикам, культурологам активним розвитком української книги та книговидання, особливого ренесансу українська книга зазнає у 1917—1919 роках. Проте із приходом на українські землі радянської влади ситуація достеменно змінилася. Як зауважує Микола Тимошик, нормальний, демократичний процес становлення українського книговидання, що впродовж століть був під забороною, зі вступом до Києва у січні 1919 року російських військ армії генерала Муравйова, був зупинений. За через кілька тижнів після знесення української влади, у штатному розписі усіх державних установ, наукових та освітніх закладів, у тому числі й у видавництвах, з'явилася посада комісара. Вони були наділені необмеженою владою й стали діяти нещадно, ревізувати все, що було зроблено дотепер [41].

Перегляд змісту діяльності українських видавництв, які утворилися чи зміцнілися за часів українських урядів, була ще глобальнішою, дієвішою та жорсткою. За результатами її здійснення, влада складає переліки випущеної в попередні роки літератури, яка визнається забороненою для читання. Таким чином, список навчальних видань, які готували київські видавництва чи місцеві земські друкарні, поповнився на 120 назв заборонених книг.

У 1922 році створюється Центральна комісія по вилученню літератури для організації систематичної і повсюдної роботи, що займалась ревізією, виданих раніше книг при наркомосвіти України. Як наслідок, на місця передається спеціальна «Інструкція по вилученню шкідливої літератури з читалень, книгарень та кіосків книгодруку». Досить часто така чистка фондів на місцях, наприклад, бібліотечних фондів, зумовлювала зменшення літератури у закладах культури на 60—70 відсотків.

6 жовтня 1922 року у Києві запрацювало Головне управління з питань літератури та видавництв, яке одержало назву «Головліт». Воно передбачало в одному управлінні здійснювати всі види тотального контролю за друком.

Подальшими діями радянської влади в напрямі видавничої діяльності було поступове, а з часом і закриття діючих видавництв. Видавництва меншого формату занепадають відразу. Більші, такі як: «Час», «Друкарь», «Криниця», «Дзвін», довше трималися. В умовах непу, коли більшовики дозволили діяльність приватних видавництв, деякі з них оживилися, проте цей етап тривав недовго і закінчився остаточною ліквідацією «дорадянських» видавництв.

На 1920 рік припадає справжня руїна українського книговидання, коли після закриття видавництв та друкарень, влада знищує й ті осередки, де вони накопичували, зберігали та продавали свої видання. Однією з перших «впала» книгарня «Освіта», яка знаходилася в будинку Київського губернського земства. За книгарнею закриваються: «Час», «Друкарь», «Криниця», «Дзвін». До літа 1922 року книготоргівля була знищена, а всі книжкові магазини — націоналізовані. Заборонялася також і приватна торгівля.

Все друкарське майно як приватних, так і кооперативних (акціонерних) видавничих організацій відразу ж було вилучене і передавалося новим господарям [41, с. 321].

Першим офіційним документом радянської законодавчої влади, який повністю стосувався видавничої справи, був «Декрет про державне

видавництво», який був підписаний 11 січня 1918 року головою Раднаркому у Москві. Дія його поширилася на українські території дещо пізніше – з другим взяттям більшовиками Києва у 1919 році.

Незначний за обсягом документ у загальних рисах проголошував політику більшовиків щодо видавничої діяльності. Нещодавно створеному Літературно-видавничому відділу та Народній комісії з освіти потрібно було негайно приступити до широкої радянської видавничої діяльності.

З середини 20-х років кількість постанов і декретів щодо діяльності державних видавництв помітно збільшується. Так, у червні 1925 року виходить декрет Раднаркому СРСР про заходи щодо впливу на формування книговидавничої політики у радянській державі. Постанова ЦК ВКП(б) від 28 грудня 1928 року «Про обслуговування книгою масового читача» передбачала діяльність нових видавництв. Постанова визначала для видавців завдання в тематичному та організаційному аспектах, констатує їх різке відставання від потреб комуністичного виховання населення.

Щодо тематичного профілю видавництв, називалися такі видання:

- документи, які поширюють ідею марксизму-ленінізму, історію ВКП(б) та революційний рух;
- масова література виробничого характеру, яка підвищує технічні знання робітників і селян;
- науково-популярна література, яка пов'язана із завданнями соціалістичної реконструкції господарювання в країні;
- художня література, особливо така, яка відображає актуальні політичні теми і спрямована проти буржуазних впливів, міщанства, занепадництва.

На чолі видавничої справи 18 січня 1919 року створюється Видавниче бюро при Народному комісаріаті освіти, яке в березні, на кшталт Росії, передається у безпосереднє підпорядкування Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК).

Далі, 20 грудня 1919 року на засіданні Всеукраїнського революційного комітету було прийняте рішення про створення Відділу друку та пропаганди. А уже через два місяці — 21 січня 1920 року — відділ перейменовується на Всеукрвидав. Це був центральний орган при ВУЦВК, на який покладалось, згідно положення, обов'язки управляти видавничою діяльністю в Україні, розподіляти поліграфію, папір, створювати й ліквідовувати видавництва.

Постановою ВУЦВК Раднаркому (РНК) України від 5 грудня 1930 року галузь книговидавання знову переходить у відання наркомосу УРСР, при якому створюється Державне видавниче об'єднання України (ДВОУ).

Постанова Раднаркому УРСР «Про утворення Управління у справах поліграфії та видавництв при Раднаркомі УРСР», що вийшла 6 листопада 1943 року, стала першим кроком формування прообразу майбутнього галузевого міністерства, яке у 60-х роках об'єднає всі три складові системи функціонування книги: видавництва, поліграфію та книгорозповсюдження.

У 1949 році ДВОУ реорганізовується в Управління у справах поліграфічної промисловості, видавництв і книжкової торгівлі та переходить в безпосереднє підпорядкування Ради Міністрів УРСР. Варто сказати, що в такому варіанті воно проіснувало недовго. У 1953 році ця структура ділиться на два підрозділи: Управління книжкової торгівлі та Головне управління видавництв, поліграфічної промисловості. Обидва ці управління перейшли у підпорядкування Міністерства культури УРСР.

Тому, з 1953 року майже всі видавництва республіки переходили під відомство міністерства культури.

На цьому етапі сформувалася типологія видавництв за ознакою приналежності до засновників; державні, військові, партійні. Очолював цю ієрархію — Всеукрвидав — не тільки в якості керівного органу, але й як головне видавництво республіки.

На кінець грудня 1930 року в Україні формується мережа видавництв за тематичним спрямуванням, який визначався для кожного як профільний:

- праці основоположників марксизму-ленінізму, партійна і суспільно-політична література («Пролетар»);
- література технічного спрямування (Держтехвидав);
- література з питань сільського господарства і агротехніки (Держсільгоспвидав);
- навчальна та методична література для вчителів («Радянська школа»);
- масова політична і професійна література («Український робітник»);
- художня література («Література і мистецтво»);
- література військової, спортивної тематики («На варті»);
- медична та природознавча література (Держмедвидав);
- дитяча, юнацька та комсомольська література («Молодий більшовик»).

Перзентована типологія була складена переважно видавництвами, що входили до Державного видавничого об'єднання України (ДВОУ). Незважаючи на те, що об'єднання через чотири роки перебудувалось, спеціалізація видавництв, які почали працювати самостійно, в основному зберігалася й в подальшому [41, с. 328].

У 1971 році органи партійної влади республіки здійснюють ще один крок щодо зміни книговидавничої галузі. Іншими словами — щодо посилення тотального контролю за всім тим, що відбувалося в «важливій сфері ідеологічної роботи». Початок цим змінам поклала постанова ЦК Компартії України від 11 травня 1971 року «Про стан видавничої галузі в республіці та заходи щодо її поліпшення».

В Україні пройшла кампанія щодо концентрації у видавничій справі, яка закінчилася створенням на базі видавництв Київського, Львівського і Харківського університету, а також «Вищої школи» видавничого об'єднання з такою ж назвою — «Вища школа».

До середини 70-х років XX століття в Україні остаточно завершується процес формування структури книговидання. Зокрема, діє 15 республіканських видавництв у Києві («Дніпро», «Наукова думка», «Техніка»,

«Політвидав», «Будівельник», інші) та 7 — в областях. Наприкінці 80-х рр. минулого століття на ринку функціонувало біля 200 державних видавництв, 6 центральних оптових книготорговельних постачальників та біля 170 регіональних оптових підприємств. Така мережа книговидання Української РСР проіснувала практично до кінця 80-х років. Вже напередодні розвалу Радянського Союзу до неї були внесені незначні зміни.

Отже, період радянської влади докорінно змінив видавничу галузь в Україні. Здобутки українських видавництв початку XX століття були знищені, самі видавництва закриті. Впродовж 20–80 рр. XX ст. була сформована нова законодавча база та закладена уніфікована мережа книговидання, яка проіснувала до початку 90-х років XX століття.

Висновки до 1-го розділу

У першому розділі висвітлено історію розвитку української книги від зародження до сучасності, через праці вітчизняних вчених, відзначено загальні особливості розвитку української рукописної та друкованої книги в контексті збереження національної культурної пам'яті.

На основі дослідження й узагальнення історіографії наукової думки, визначено історичну парадигму, трансформацію системи поглядів у цій сфері, з'ясовано основні етапи розвитку книги в Україні.

Започаткування в Києво-Печерській обителі Студійського статуту, тобто упорядкованих правил, ігуменом Феодосієм, стало поштовхом для розвитку книжкової справи в монастирях та запровадження ними практики історико-культурної діяльності. Це мало допомогти утверджувати Києво-Печерський монастир як духовного правонаступника Візантії на землях Київської Русі.

Книги, написані одним поколінням ченців в стінах Києво-Печерського монастиря, відігравали вагоме значення при написанні історичних творів наступними його поколіннями.

Біля десяти століть (X – XIX ст.) на доленосних етапах національної історії положення українських православних монастирів займає громадську позицію української спільноти та становить соціальне значення у духовному становленні й розвитку народу України.

Зміни в історичній долі монастирів, які слугували своєрідними індикаторами суспільно-політичної та духовної ситуації в Україні, прямо чи опосередковано впливали на неї. Зокрема монастирі репродукували для України інтелектуальну еліту, ціле сузір'я громадських, церковних та культурних діячів, без яких важко уявити національне відродження.

Заслугує уваги тематико-цільовий репертуар української книжки початку XX століття, адже друковане слово було одним з найважливіших засобів формування українського народу як цілісної і монолітної нації. Значна потреба в ній зумовлювалася всією культурно-освітньою політикою УНР, завдяки якій засновувалися українські школи всіх типів, спостерігалось прагнення до впровадження української мови як державної, використання її в усіх галузях науки, освіти і громадського життя.

Лідиром в тиражуванні українських навчальної літератури було видавництво «Час», накладу якого сягали небувалих масштабів — до 250 тисяч примірників.

Вагоме місце належало творам «красного» українського письменства, яких лише у 1917 році вийшло друком понад 30 назв, серед них — твори Т. Шевченка, І. Франка, Б. Грінченка, О. Кобилянської та ін. З історії літератури надруковані праці С. Єфремова «Історія українського письменства», М. Коцюбинського «Іван Франко», М. Драгоманова «Автобіографія». Книжок для дітей опубліковано понад 20 назв, зокрема твори І. Франка, Т. Шевченка, С. Васильченка.

З приходом радянської влади концепція видавничої політики змінилася і у 20 — 30-х роках вона виглядала таким чином.

Серед тематики видань за профілюючими напрямками були такі:

- ті, які популяризували революційний рух, марксизм-ленінізм, історію ВКП(б);

- література виробничого спрямування, яка піднімала рівень технічних знань робітничого та селянського класу;

- науково-популярні видання, що пов'язувались із завданнями соціалістичної господарської реконструкції суспільства;

- художня література, та надто така, яка розвивала актуальні теми політичного спрямування проти буржуазних впливів, міщанства, занепадництва.

Дослідження статистичної інформації щодо видавничої діяльності показує постійне зростання кількості друкованої продукції в Україні, не зважаючи на те, що спостерігається паперова криза, обмеження кредитів, перебудова видавництв у бік ще більшої спеціалізації.

РОЗДІЛ 2

УКРАЇНЬСЬКА КНИГА НОВІТНЬОЇ ДОБИ У СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ (РОУНБ)

2.1. Програма «Читай — формат не має значення» з популяризації літератури

У своїй соціокультурній діяльності РОУНБ намагається проводити заходи з популяризації української літератури, українського мистецтва різних жанрів, що допомагає утверджувати українську ідентичність в часи повномасштабної війни проти цієї ідентичності з боку Росії і зацентрувати увагу молодого покоління на збереженні та утвердженні української книги як фактора збереження національної культурної пам'яті.

У РОУНБ проводиться значна робота по залученню читачів та організації масових заходів. Відвідувачам пропонуються різнопланові книжкові виставки, форми масової роботи та нові підходи до організації дозвіллєвих заходів.

Популяризація літератури України:

Таким чином маємо можливість простежити за низкою заходів, які організовувала РОУНБ — це були мироприємства, присвячені українським письменникам та літературним діячам. Користувачі мали змогу глибше познайомитися з життєвим та творчим шляхом, переглянувши ілюстративно-книжкові виставки, відвідавши літературні вечори, вечори-портрети, вечори-елегії, присвячені Григорію Квітки-Основ'яненку, драматургу, прозаїку; Марку Вовчку, письменниці і перекладачці; Івану Нечую-Левицькому, письменнику, прозаїку, перекладачу; Івану Кулішу, поету; Ользі Кобилянській, українській перлині світової літератури; Наталені Королевій, письменниці, авторці історичної белетристики; Володимирі Сосюрі, письменнику, поету-лірику та ін.

Традиційно бібліотека відзначала дні народжень світочів української літератури, провісників незалежності України – Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка.

У бібліотеці були організовані цікаві зустрічі з українськими письменниками, громадськими діячами та презентації їх нових книг: Лорою Підгірною, письменницею, сценаристкою, істориком, журналісткою, поетесою, автором проекту «Літературний туризм». Вона – автор історичного вестерну «Пригоди Марка Шведа. Червона Офелія», роману «Печатка Святої Маргарити», історичного роману «Омбре. Над темрявою і світлом», який став лауреатом міжнародного конкурсу «Коронація слова – 2024».

Рівненські читачі мали нагоду зустрітися з відомим українським прозаїком, поетом, есеїстом, кандидатом філологічних наук Степаном Процюком. У творчому доробку письменника більше тридцяти книг: поезія, проза, есеїстка. Популярними є прозові твори письменника: «Тотем», «Жертвопринесення», «Канатохідці», «Інфекція», «Варвари», «Бийся головою до стіни», «Руйнування ляльки» та багато інших. Автор зустрівся з читачами, які вже встигли прочитати його твори і поділилися своїми враженнями. Серед них – науковці, викладачі, студенти, пенсіонери, підприємці.

У «Світлиці» пройшла поетична зустріч з прозаїком, поетом, драматургом, перекладачем Олександром Ірванцем «На перехресті осені й зими». Звучали нові, ще не опубліковані вірші та твори, які вже стали класикою сучасної української літератури, перекладалися багатьма мовами світу. Вагому частину зустрічі автор приділив своїм перекладам поезії, зокрема найбільше – поезії Уладзімера Арлова. Також продекламував кілька перекладів письменника Андрея Хадановіча.

100-річчю проголошення Української Народної Республіки та 75-й річниці створення Української Повстанської Армії присвятив свій 3-х томний роман «Заграва» український журналіст, письменник Петро Воробей, який презентував читачам бібліотеки.

В стінах РОУНБ, в межах нашого дослідження, були організовані і проведені презентації книг:

– Гната Хоткевича «Тарас Шевченко» перевиданої Рівненським міським товариством «Просвіта» ім. Т. Шевченка за львівським виданням 1966 року. Презентована книга вийшла у видавництві «Волинські обереги» за сприяння Рівненського міського управління культури.

– Миколи Руцького «Ми у вічі сміялися смерті», книги члена Національної спілки письменників України. Книга розповідає про боротьбу Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії у 1930—1950 роках проти польсько-шовіністичних, німецько-нацистських та московсько-більшовицьких окупантів на території південної Волині та участь родини автора у визвольних змаганнях за Українську державу.

У клубі «Співрозмовник» відзначили:

– 200-річчя від дня народження письменника літературною зустріччю – «Літературні обрії Пантелеймона Куліша». У заході взяли участь: Лілія Овдійчук, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови та методик викладання Міжнародного економіко-гуманітарного університету ім. академіка Г. Дем'янчука; Олексій Бухало, відомий журналіст; Петро Кралюк, письменник, філософ, проректор з навчально-наукової роботи Національного університету «Острозька академія».

–125-річчя від дня народження Олександра Довженка, художника, письменника, кіномитця був присвячений *літературний портрет «Геній масштабу да Вінчі»*. Доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Рівненського державного гуманітарного університету Ірина Захарчук розповіла про складний період у створенні кінострічки «Україна в огні», ознайомила зі сторінками «Щоденника» Довженка.

–125-річчя від дня народження *українського письменника Миколи Хвильового*. У холі бібліотеки був організований *флешмоб*. На заході звучали вірші та уривки з прозових творів Миколи Хвильового у виконанні студентів,

бібліотечних працівників, рівненських письменників та палких прихильників творчості письменника.

Цікавими були заходи до ювілею геніального перекладача Миколи Лукаша, до 445-річчя першокниги «Апостол».

На базі відділу був організований *молодіжний літературно-дискусійний клуб «Читання в тренді»*, мета якого – залучення молоді до бібліотеки, популяризація української та зарубіжної літератури, а також читання і обговорення творів рівненських авторів. Учасники молодіжно-дискусійного клубу «Читання в тренді» ділилися враженнями від прочитаних книг, обговорювали поетичні збірки молодих рівненських літераторів Віктора Шупера, Юлії Костюкевич, «змагалися» в літературному батлі «Сучасна книга проти класики».

Цікавим був захід до ювілеїв геніального перекладача Миколи Лукаша.

Також в межах нашого дослідження продуктивними були зустрічі з українською письменницею Мілою Іванцовою, братами Капрановими, які ще раз акцентували значення книги в утвердженні національнонаціональної ідентичності українців.

Цікавою видалась онлайн зустріч з українською письменницею Оленою Захарченко та презентація її книги «Вертеп #РоманПроМайдан». Авторка семи книжок: «Юрба», «Чари», «Вишивані гарбузи», «Брат і сестра», «Дівчинка з химерами», «Сім воріт» і дитячої «Хутір» у 1998 р. стала лауреаткою Міжнародної українсько-німецької літературної премії ім. Олеся Гончара за збірку новел «Юрба».

Продуктивною була зустріч з сучасними львівськими письменниками Анастасією Нікуліною та Олегом Бакуліним. Автори презентували свою спільну книгу «Все буде добре». Присутні на заході поспілкувалися з Анастасією щодо її інших книг «Сіль для моря» та «Згряя». Відвідувачі переглянули авторські буктрейлери до деяких із книг, поспілкувалися про свої літературні вподобання. Зустріч пройшла у інтерактивному форматі,

письменники взаємодіяли з аудиторією, постійно комунікували між собою та гостями.

Читачі бібліотеки мали можливість познайомитися з творчістю письменників Катерини Волошиної, Сергія Пантюка, Міли Іванцової, Лесі Вороніної, Лесі Романчук, Зірки Мензатюк через літературні огляди, літературні зустрічі, вікторини тощо.

Популяризація літератури та визначних подій Рівненщини:

В останні 5 років бібліотека активно проводила роботу з популяризації літератури Рівненщини. Були організовані та проведені презентації книг, збірників, монографій рівненських письменників, науковців, краєзнавців:

Оксани Філіпчук «Торкнутися неба»; Каріни Садохи «Читай і вір»; Іванни Голуб «Я вишиваю власними сльозами»; Олександра Намозова «Костопіль: події, легенди, імена»; Богдана Столярчука «555 автографів Богдану Столярчуку»; Лариси Андріяшевої, Світлани Сапожнікової «Синам»; Ірини Баковецької «Пластилін»; Миколи Поровського «Щоб в синім небі стрічка золота»; Віри Мельникової «Серце на ниточці»; Ольги Підлужної та Миколи Головерси «Історія церкви християн віри євангельської с. Корнин Рівненського району»; «Народна музика Рівненського Полісся у записах Віктора Ковальчука», Миколи Поровського «Щоб в синім небі – стрічка золота. Записки «замполіта» полку кіборгів», Євгенії Пірог «Кіт Мармур та Різдвяні пряники», довідкового видання «Енциклопедичний словник Холмщини», укладачі А. Салюк, А. Арцишевська, «У жорнах історії : збірник спогадів та документів», за ред. А. Музичука, збірника пісень Людмили Луцишиної «Веселка» та збірника естрадно-джазових п'єс Оксани Войтович, Олександра Шавардака «Веселка», поетичних збірок Софії Шевчук «На гребені душі» та Володимира Карповича «Світлотіні», книг В. Гавронського, Б. Столярчука «Співає хор ветеранів «Патріот», Б. Столярчука «Микола Бешта – видатний співак сучасності», «Генезис і функціонування музичних

інструментів», бібліографічного покажчика «Кореччина: минуле і сьогодення», укладачі Л. Малишева, Т. Матушевська та ін.

В межах нашого дослідження цікавими є відзначення бібліотекою знаменних і ювілейних дат письменників, культурних діячів:

- 50-річчя творчої діяльності Миколи Пшеничного, рівненського поета, видавця, краєзнавця, громадського діяча;

- 70-річчя від дня народження рівненського поета та перекладача, Василя Лящука;

- 70-річчя від дня народження рівненського актора, драматурга, поета, сценариста і кінорежисера, заслуженого артиста України Олексія Заворотнього;

- 70-річчя від дня народження рівненського музиканта, поета і композитора В'ячеслава Кардаша;

- 75 років від дня народження рівненського письменника, журналіста, краєзнавця Василя Басараби;

- 75 років від дня народження рівненського прозаїка, поета, журналіста Петра Велесика;

- 80-річчя від дня народження українського письменника, літературознавця, нашого земляка Андрія Кондратюка;

- 80-річчя Спиридона Кравчука – журналіста, літератора, краєзнавця;

- до 75-річчя бою під Гурбами «На Гурбівських полях зеленіло жито».

- до 870-річчя першої писемної згадки про Пересопницю, презентація наукового покажчика «Пересопницьке Євангеліє: покажчик документ них джерел. (2011–2019)».

Працівники брали участь у тематичному вечорі «Герої Небесної сотні – наші земляки», у вечорі пам'яті, присвяченому історику-архівісту

Володимиру Рожку у Волинській обласній універсальній науковій бібліотеці (Луцьк), презентація виставки «Історичні екскурси в урочище «Шанків Яр».

В рамках популяризації «Кращої книги Рівненщини» 2024 року у номінації «Краще історико-краєзнавче видання» відбулися презентації книг:

– доктора архітектури, професора кафедри архітектури та середовищного дизайну НУВГП Ольги Михайлишин «Архітектура і містобудування Західної Волині 1921–1939 років»;

Андрія Жив'юка, кандидата історичних наук, голови правління Рівненської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, заслуженого працівника освіти України «Антон Олійник: нескорена мрія».

Вшанували пам'ять відомого рівненського письменника-гумориста Ростислава Солоневського. Діти письменника, колеги по перу, друзі, а також шанувальники творчості поділилися теплими спогадами про Ростислава Тимофійовича.

РОУНБ проведено вечір пам'яті «Люблю я щоденні живі переміни», присвячений 80-річчю з дня народження Івана Пашука, журналіста, поета, краєзнавця. Бібліотекарі та громадськість міста взяли участь у відкритті меморіальної дошки І. Г. Пашуку на будинку, де він проживав – вулиця Київська (Рівне).

Книжкову виставку з коментарем «Сенс життя не зміряти літами: пам'яті Василя Червонія присвячується» було підготовлено працівниками краєзнавчого відділу до 60-річчя з дня народження громадського і політичного діяча, народного депутата України.

У день відкриття анотаційної дошки у м. Рівне був проведений захід — пам'ятна імпреза до 90-річчя з дня народження Ніколауса Арндта, мецената, благодійника, дослідника Волині, голови історичного товариства «Волинь» у Німеччині. На заході були присутні онуки німецького історика та архітектора Максимільян та Себастьян, заслужений журналіст України, голова Житомирської обласної організації українського товариства охорони пам'яток

історії та культури, головний редактор краєзнавчого видавництва «Волинь» Григорій Мокрицький, головний лікар Рівненської центральної міської лікарні Євген Кучерук. На книжковій виставці, приурочені цій події були представлені праці Н. Арндта, подаровані бібліотеці. Для відвідувачів заходу було підготовлено відеоряд із унікальних світлин.

Активно відзначалися дати подій краєзнавчого календаря: «Рівненщина у полум'ї Української народної революції (1917–1921 рр.)», «Духовні джерела Рівненщини»: до 1030-ліття хрещення України-Руси, «Організатор і засновник УПА – Тарас Бульба-Боровець», «Гурби. Квітень 1944-го», «Берестецька битва в історії України», «Театр Лейби Зафрана у Рівному – центр культурного життя міста першої половини ХХ століття», «Я ж весь свій вік, весь труд тобі віддав...»: до 120-річчя з дня народження Патріарха Мстислава.

Задля популяризації краєзнавчої книги підготовлено і видано 15-й випуск анотованого каталогу видань «Книга Рівненщини 2024» у кількості 50 примірників, які розповсюджено серед бібліотек краю.

У квітні до Всесвітнього дня книги та авторського права традиційно проходить нагородження переможців щорічного обласного конкурсу **«Краща книга Рівненщини»**, який сприяє розповсюдженню та виявленню серед громади області кращих зразків писемної творчості та історичних досліджень краю. Співорганізатори Конкурсу: обласна універсальна наукова бібліотека, обласна бібліотека для молоді, обласна бібліотека для дітей, централізовані системи публічно-шкільних бібліотек, управління культури і туризму облдержадміністрації, обласні відділення Національної спілки письменників України, Національної спілки художників України, інші спілки та професійні громадські організації. Переможцями Конкурсу стали книги у таких номінаціях:

«Краща поетична збірка»

Слободенюк Р. Пора найкоротшої тіні : вірші. Рівне : Волин. береги, 2024. 84 с.

«Краще довідкове видання»

Дерев'яні церкви Рівненської області: архітектурна спадщина : ілюстр. кат. ; авт. кол.: Ричков П. А., Михайлишин О. Л., Смолінська О. Е. Рівне : Дятлик М. С., 2020. 160 с. : іл.

«Краще поліграфічне видання»

Тарасевич Н. Георгій Косміаді: життя і творчість у документах : зб. док. : у 2 т.. Рівне : Дятлик М. С., 2019. Т. 1–2.

В рамках цієї номінації також відзначено Косміаді Надію Георгіївну, завдяки фінансової підтримки якої з'явилося це видання.

«Краще прозове видання»

Велесик П. Сіті Пандори. Кн. 1–2 : провінційний роман. – 2-ге вид., доповн. – Костопіль : Роса, 2021. – 292 с.

Велесик П. Сіті Пандори. Кн. 3 : провінційний роман. – Рівне : Лапсюк В. А., 2018. – 252 с.

«Краще видання для юнацтва та молоді»

Циганчук К. Коли приходить темрява : роман. – Харків : Клуб сімейн. дозвілля, 2016. 256 с.

«Краще видання для дітей»

Медведєва О. Рівненський буквар : краєзнавство для дітей і дорослих / Олена Медведєва. Рівне : Письмен. робітня «Оповідач», 2016. 148 с. : іл.

«Краще видання з мемуаристики та документалістики»

Кулик О. Терниста дорога : життєвий шлях і пастир. діяльність архімандрита Мефодія (Сибіковського) (1902–1978 рр.). Рівне : О. Зень, 2024. 120 с. : фотоіл.

«Краще історико-краєзнавче видання»

Давидюк Р. Українська політична еміграція в Польщі: склад, структура, громадсько-політичні практики на території Волинського воєводства : монографія. Рівне : Дятлик М. С., 2016. 704 с.

«Кращий літературний дебют»

Шупер В. Живим та щасливим. Рівне : Волин. береги, 2019. 168 с.

«Краще художнє оформлення книги»

Григорчук О. Femme Watcher : поезія; дизайн та іл. Антона Філика. Рівне : Волин. береги, 2019. 104 с. : іл.

«Молодь про війну»

Захарченко О. Вертеп. #РоманПроМайдан 9. – Київ : Нора-Друк, 2022. – 288 с.

Відзначення державних свят, пам'ятних дат та трагічних подій:

Бібліотека долучалася до відзначення державних свят та подій оформленням ілюстративно-книжкових виставок, проведенням тематичних вечорів та зустрічей, уроками-патріотизму: до Дня Соборності України, Дня Конституції України, Дня Незалежності України – «З Україною в серці», «Українське мистецтво періоду незалежності», Дня Українського Прапора, 1030-річчя хрещення України-Русі – «Духовність – храм душі людської», Дня захисника України – «ОУН-УПА на Рівненщині: як це було», «На захист рідної землі», «Шляхами українського козацтва», «Козаки-характерники», Дня Гідності і Свободи – «Герої не вмирають», «Майдан. Україна. Шлях до свободи», Дня Збройних Сил України – «Сучасне озброєння України», «Історія створення українського війська», Дня Героїв Небесної Сотні – «На сторожі гідності».

Були відзначені дати трагічних подій: День пам'яті жертв голодомору та політичних репресій – «Навічно в пам'яті народній», День Чорнобильської трагедії та Дня ліквідаторів аварії на Чорнобильській АЕС – «Чорнобильська трагедія очима письменників», «Чорнобиль: АЕС і наслідки катастрофи», «Чорнобильська катастрофа – крізь десятиліття», День пам'яті героїв Крут,

Міжнародного Дня пам'яті жертв голокосту – «Голост в документальних кінострічках», «До Дня пам'яті та примирення і 73-ї річниці перемоги над нацизмом у Другій світовій війні» – «Час не має влади над пам'яттю», «Пам'ятаємо минуле заради майбутнього», До дня пам'яті жертв геноциду кримсько-татарського народу та ін.

Публічні лекції та наукові презентації:

У 2018 р. бібліотека започаткувала організацію та проведення **публічних лекцій**, продовжила продукувати наукові презентації. А саме:

- професора НУ «Острозька Академія» Петра Кралюка на тему: «Перебування Тараса Шевченка на Волині: подорож і рефлексії»;

- «Відкриваючи невідоме відомого Рівного» – краєзнавця-дослідника А. Климчука;

- «Юдейська громада Рівного 1540–1795 рр.», «Архітектурна спадщина євреїв» А. Климчука, В. Чимшит;

- цикл публічних лекцій «Німці на Волині» спільно з Рівненським обласним товариством німців «Відергебурт»: «Поява германських племен на території Волині. Німецьке переселення на Волинь в часи середньовіччя і до початку XIX ст.», «Німецька колонізація Волинського регіону у XIX ст. Історія німців краю до початку Першої світової війни», «Волинські німці у роки Першої світової війни. Перша депортація. Життя німецької діаспори у міжвоєнний період», «Волинські німці у роки Другої світової війни. Друга депортація. Доля фольксдойче. Репатріація і післявоєнне життя німців Рівненщини»;

- цикл публічних лекцій «Цікаво про мистецтво», на яких розглядалися різноманітні теми від «Символіка і колористика в іконописі» до «Нова генерація українських ілюстраторів»;

- цикл публічних лекцій «Нова генерація українських ілюстраторів», «Як створюються візуальні оповіді: книги-картинки, артбуки, комікси» Олександри Промської, кандидата історичних наук;

– лекція «Ідеальна держава для українців» та презентація книги «Антиукраїнець або воля до боротьби, поразки чи зради» Олександра Захарченка, ректора Міжнародного інституту бізнесу, доктора економічних наук, професора;

– наукові читання «Християнство в контексті історії та культури Рівненщини»;

– презентація книги: «Гетьман Іван Мазепа. «Писання. Літературна спадщина Мазепа». – Краків-Львів, 1943 (перевидання за сприяння міського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка);

– презентація наукового збірника статей «Сучасна проза для дітей: жанрово-стильові особливості» кандидата педагогічних наук, доцента кафедри української мови та методик викладання, доцента Лілії Овдійчук.

– презентація інтерактивної мапи «Православ'я на Рівненщині»: до 1030-річчя хрещення України-Русі;

– презентації наукових робіт та досліджень наукових співпрацівників Інституту сільського господарства західного Полісся НААН України Володимира Браценюка та Олени Сніжок.

Не тільки читаємо – приємно відпочиваємо:

У бібліотеці продовжували працювати клуби за інтересами «Співрозмовник», «У світі прекрасного», «Майстриня», Літературна молодіжна студія «Погорина», університет «Здоров'я нації», «Кімната сімейного читання», «Літня читальня», у рамках яких відбувалися презентації, творчі зустрічі, літературні вечори, квести, майстер-класи, виставки творчих робіт.

Також у бібліотеці функціонували виставки-конкурси творчих робіт з мистецтва оригамі «Паперовий світ», виставка-конкурс «Космічні фантазії» та фотовиставка «Моя Україна» вихованців Рівненського обласного Центру науково-технічної творчості учнівської молоді.

«Бібліотека в кадрі» – під такою назвою в Рівному діяв фотопроєкт Рівненської ОУНБ та Школи фотографії Олександра Харвата. Десять фотомитців впродовж місяця відвідували бібліотеку, працювали над своїми творчими проєктами аби засобами фотомистецтва продемонструвати значення бібліотеки для фотографа – жителя Рівного, позиціонувати бібліотечні простори, книги, обладнання як цікаві локації та об'єкти для фотосесій.

За результатами зйомок була сформована виставка кращих світлин (47 робіт) та представлена у двох локаціях: у виставковій залі бібліотеки та популярному торговому центрі міста.

Яскравим дійством у бібліотеці стали організовані виставки образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва. Серед них:

- виставка творчих робіт художньої студії «Фарбований лис», керівник А. Мельник-Маньковська;

- виставка робіт, представлених на обласний тур Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості «Об'єднаймося ж, брати мої!»;

- персональна виставка живопису художника з м. Вараш Сергія Максимчука;

- художня виставка «Великодня писанка» – на якій було представлено творчість 45 майстрів народного мистецтва Рівненщини;

- виставка робіт, представлених на конкурс дитячої творчості «Польща і Україна. Подібність двох братніх народів», організованого за сприяння польсько-українського культурно-просвітницького центру імені Т. О. Сосновського;

- персональна виставка графіки Олександри Промської «33 маленькі історії»;

- виставка творчих робіт учнів Художньої студії;

- виставка дипломних робіт студентів кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва РДГУ;

– виставка живопису Ольги Шершун, самодіяльної художниці з с. В. Омеляна «Поклик душі»;

– художня виставка «Пам'ять: у серці мальва проросла» на якій були представлені живописні роботи рівненської художниці Ольги Чернюшок та гобелени її студентів – випускників РДГУ;

– авторська виставка живопису рівненського художника Миколи Кривчука «Безодня»;

– виставка пленерних робіт рівненських та львівських художників «Клеванська старовина»;

– виставка дипломних робіт студентів Інституту мистецтв РДГУ, кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва.

В рамках клубу «У світі прекрасного» працівники бібліотеки підготували і провели літературно-художні вечори:

– «Свято жінок-героїнь» за участі Союзу українок Рівненщини;

– «Свято книги»;

– «Поезія – це завжди неповторність...»: до Всесвітнього дня поезії;

– «Презентація добра»: до Дня доброти;

– «Дорога до маминої хати»: до Дня матері;

– Творчий вечір молодіжних гілок мистецьких спілок Рівненщини (музичної спілки, спілки письменників, товариства «Просвіта»);

– «Осінній вернісаж. Поети-ювіляри», до ювілеїв українських поетів І. Кочуровського, Г. Кочура, Г. Бойка, Д. Фальківського;

– «Свято української родини» за участі Союзу українок Рівненщини, працівників Рівненського обласного краєзнавчого музею, Рівненського товариства «Просвіта»;

– «Музиканти сміються», за участі музикантів Рівненщини, членів обласного відділення Національної всеукраїнської музичної спілки (голова – Андрій Пастушенко).

У «Співрозмовнику» відбувались обговорення книг, відзначалися ювілейні дати відомих українських письменників Ольги Кобилянської, Олеса Гончара, Василя Барки, Миколи Хвильового, Василя Стуса, Ірен Роздобудько та ін.

Змістовним для відвідувачів клубу видався вечір-гід «Туристичне краєзнавство»: до Міжнародного дня туризму.

Літературна студія «Погорина» вітала на своїх заходах:

- поетесу-барда Лідію Гольонко на її святковому вечорі «...Над римованим раєм рветься дум полотно...»;

- письменника, художника, дослідника української міфології Валерія Войтовича з уроком народознавства на тему: «Спадщина предків: зимові звичаї та обряди українців».

- учнів гімназії з бібліотечним уроком біля краєзнавчої експозиції «Рівненщина літературна».

- молодих поетів літературного об'єднання «Поетарх» зі своїм керівником Тетяною Горбуковою та літературно-розвивальною студією «ЛітЕра» з керівником Юлією Костюкевич.

У День української писемності та мови відбулося нагородження переможців щорічного обласного літературного конкурсу **«Перло многоцінне»**. За сприяння Філіалу Злученого Українського Американського Допомогового комітету в рамках проекту «Іду з дитинства до Тараса», переможцям конкурсу подарували безкоштовну поїздку у Канівський музей Тараса Шевченка. Переможці та учасники літературного конкурсу «Перло многоцінне» читали свої творчі роботи на широкий загал. Рівненські письменники Валентина Люліч, Юлія Костюкевич, Тетяна Горбукова відверто розповіли про свій шлях у велику літературу та щиро поділилися порадами з дебютантами.

У 2018 році бібліотекою започаткований новий **проект «Вініловий ренесанс – платформа для спілкування меломанів»**: цикл музичних

вечорів, присвячених різним стилям і жанрам музики з використання фонду платівок бібліотеки. У фондах бібліотеки зберігається біля п'яти тисяч вінілових платівок. «Під музику Вівальді...», «Музика торкається душі», «Кращі хори України», «Музична подорож в епоху бароко» – під такими назвами відбувалися творчі імпрези.

Підтримуючи **проект «Молодіжна платформа»**, бібліотека організовувала цікаві зустрічі, вечори, лекції, диспути, тренінги, спортивні ігри, майстер-класи у рамках «Культурологічних читань» кафедри івнт-індустрій, культурології та музеєзнавства РДГУ, «Вільної музики», «Тангенс – аргентинське танго в Рівному», Клубу любителів анімації «Junketsu RV», «Мистецьких четвергів», «Зустрічей без краваток», університету «Здоров'я нації».

Продовжено роботу у проекті **«Жива книга. Людина-сенсація»**, започаткованому у січні 2016 року – цикл зустрічей з героями публікацій власного кореспондента Всеукраїнського тижневика «Експрес», заслуженого журналіста України Володимира Ісаєва. В рамках проекту відбулося 6 зустрічей з унікальними людьми, серед яких: легендарний пілот Микола Коваль, якому королева Великобританії Єлизавета II вручила приз «Суперкороль повітряного простору» і також спеціальну підвіску, що дає можливість безперешкодно заходити до королівського палацу, а президент США Білл Клінтон присвоїв звання «Кращий дипломат 1992 року»; унікальний цілитель Віктор Гаврилюк; відомі рівненські фотохудожники Олександр Майструк та Олександр Харват; засновник школи козацьких єдиноборств Петро Велінець, легендарний альпініст Юрій Ковальчук та ін. Ці зустрічі користуються незмінною популярністю серед рівнян. Кожна з них збирає близько сотні відвідувачів.

Цей проект органічно продовжився у форматі спільного радіoproекту Володимира Ісаєва та обласної бібліотеки «Унікальна людина», який транслюється онлайн щосуботи через facebook

(<https://www.facebook.com/groups/1719545118298369/>) і дозволяє залучити до спілкування насправді унікальних людей з усієї України дистанційно, а також розширити аудиторію слухачів. Гостями радіопроєкту були: Лариса Прищеп, абсолютна чемпіонка світу з бодибілдінгу; Валентина Безкоровайна, єдина в Україні вчителька, яка уже дванадцять років гартує маленьких морженят; Віталій Бондар, легендарний каскадер, триразовий рекордсмен Книги рекордів України; Анатолій Шаповалов, самобутній художник з села Аджамка чий картини успішно продаються на аукціонах «Крістіс» і «Сотбі»; Микола Цуканов, мистецтвознавець із Кропивницького що розповів про Олександра Ільїна, який зібрав найбільшу в Європі колекцію раритетів. Її вартість оцінюють у 40 мільярдів доларів. Гостем проєкту стала також директор нашої книгозбірні Валентина Ярошук, яка розповіла про свій досвід роботи і унікальні інновації впроваджені у бібліотечній роботі. Цей формат дозволяє вийти за межі не лише нашого міста, а й України, адже коментарі до передач пишуть люди з різних куточків світу.

Любителів поезії та людей, які пишуть вірші або прозу, але не є фаховими письменниками вже четвертий рік об'єднує **«Поетичне коло»** до якого долучилися нові члени. Для них працівники бібліотеки організовували творчі зустрічі з рівненськими письменниками, літературознавцями, тематичні заходи. Учасниками «Поетичного кола» було презентовано дві нові поетичні збірки.

У 2024 (п'ятий рік) продовжував працювати клуб за інтересами **«Майстриня»**. Щосуботи проходили заняття з в'язання гачком та спицями. Клубівці вчилися новим прийомам в'язання гачком, читали та розбирали схеми. Щонеділі відбувалися майстер-класи, де члени клубу створювали стильні, сучасні, гарні, корисні речі своїми руками. Більшість майстер-класів цього року були присвячені темі «Бісероплетіння». З бісеру та намистинок різного розміру плели: джгути: кручений, плоский, квіточка, спіраль, діамантовий.

Популяризація екологічних знань та літератури виробничої тематики:

В межах нашого дослідження варто згадати як бібліотека організувала ділові зустрічі з питань: «Земельне законодавство: запитання, відповіді, роз'яснення», «Споживач, маєш право: захист прав споживачів в Рівненській області», «Правове регулювання відносин, пов'язаних із охороною та використанням об'єктів інтелектуальної власності в Україні», «Рівненський Льонокомбінат: віхи історії: до 55-річчя заснування», «Лікарські рослини родини Носалів»: до 105-ї річниці з дня народження Івана Носаля, українського фітотерапевта, природознавця.

Цікавими та корисними були тематичні зустрічі з лікарем-санологом Рівненського обласного центру громадського здоров'я Валентиною Копель: «Грип – небезпечна хвороба»; «Перехід на літній час. Вплив на людину»; «Який спосіб заготівлі ягід, овочів, фруктів на зиму кращий за вмістом вітамінів».

Працівники бібліотеки значну увагу приділяли популяризації пропаганді екологічних знань, проблемам екології у світі та зокрема на Рівненщині. На ділові зустрічі запрошувалися фахівці-екологи, а також майбутні фахівці, які отримують знання за цим напрямком у рівненських коледжах та вишах: еко-шоу до дня Землі, зустрічі за круглим столом «Проблеми екологічного забруднення Рівненщини»: до Всесвітнього дня охорони навколишнього середовища, де одним з обговорюваних питань було питання очищення річки Устя у м. Рівне, зустрічі присвячені наслідкам Чорнобильської катастрофи на Рівненщині.

В межах бібліотечних проектів працював клуб «Органічне землеробство» м. Рівне, на засіданнях його розглядалися такі теми: «Органіка для інтенсивного вирощування картоплі», «Підготовка ґрунтів для посадки органічних овочів», «Органічне садівництво», «Перша зелень. Вітамінні напої» та інші.

У вищезазначених заходах брали участь науковці, фахівці, представники громадських організацій, викладачі-екологи, аграрії, представники рівненських установ, що займаються вирішенням екологічними проблем. Обговорювалися загальнодержавні екологічні проблеми і шляхи їх вирішення, надавалася інформація про розвиток природно-заповідного фонду області, його охорону та збереження, про вирішення питань безпечного екологічно чистого харчування шляхом розвитку альтернативного органічного землеробства і в першу чергу виховання екологічної свідомості. На заходах демонструвалися науково-популярні фільми, відеопрезентації, перегляди літератури.

З метою забезпечення повноцінного відпочинку дітей та підлітків у літній період бібліотека за окремим планом роботи, вкотре рік поспіль організовує роботу «**Літньої читальні**», в рамках якої проходили: літературні та пізнавальні квести, презентації книг, зустрічі з місцевими письменниками, організовувалися майстер-класи, екскурсії, спортивні та інтерактивні ігри тощо.

Збереження національного культурного надбання передбачалось в межах проекту до дня захисту дітей. У «Літній читальні» була організована зустріч з працівниками юстиції, правозахисниками, патрульною поліцією «Знай свої права, дитино», які в доступній та цікавій для дітей формі розповіли про «Декларацію прав дитини» та ухвалення «Конвенції про права дитини», ознайомили з основними правами дитини та з прикладами їх порушення в Україні. Школярі також пограли в гру-вікторину «Дитина мала, але має права».

Для дітей з літніх таборів загальноосвітніх шкіл бібліотекарі підготували мандрівку книгами Лесі Ворониної, улюбленої письменниці багатьох дітей. Учні познайомилися з автором проекту «Креативна книга» Оленою Медведевою, яка представила оригінальні рукотворні книги, виконані у різноманітних техніках, серед них: вишита, бурштинова, бісерна,

мереживна, різьблена, в'язана, вербова, солом'яна. У колекції майстрині є також книга-криниця та книга-вітряк. Школярі мали можливість ознайомитись з «Абетковим деревом», обкладинка якого є із деревини дуба, а ілюстрації оздоблені шкірою. Під час зустрічі Олена Медведєва читала дітям казку «Кольорові равлики», знайомила з «Рівненським букварем».

Відбулися зустрічі з письменницями Євгенією Гемберовською, Софією Шевчук, Сергієм Пантюком та Юлією Костюкевич. Під час зустрічі діти познайомилися з творчістю письменників, дитячими книгами, казками та віршами. Відбулось творче спілкування, вікторини, відгадування загадок. Зокрема, діти літнього табору «Калинонька» познайомилися з дитячою книжкою-розмальовкою Юлії Костюкевич, з якої дізналися про мешканців бабусиного подвір'я, ділилися своїми розповідями про відпочинок у бабусі.

Для маленьких користувачів була організована зустріч з актором театру ляльок Віктором Сав'юком, на якій він провів майстер-клас «Вчимося чаклувати», а також були проведені танцювальні майстер-класи, за участі молодіжного спортивно-танцювального клубу «Арт-квартал».

Для відвідувачів «Літньої читальні» проводилися майстер-класи: вчилися плести з бісеру український віночок, готували аплікації українського прапора, вітальні листівки, подарункові сувеніри, виготовляли квіти з паперу, «яблучко-скриньку» з пластику, малювали сухою кавою мультиплікаційних героїв мультфільму «Смішарики». Був організований «Урок творчості та щастя: пластилінотерапія як складова творчого розвитку учня». Ця техніка, одна із багатьох арт-терапій, спрямована на розвиток найважливіших функцій організму, сприйняття, мови, розумової діяльності. Через пластилін вони висловлювали свій настрій у вигляді смайликів, у розмальовках звірят, птахів. Колір допоміг передати їхній настрій, радість від спілкування.

Дітям зі шкільних таборів навчальних закладів НВК 1, 2, 4, 8, 12, 13, 22, літнього табору «Калинонька», англійського табору «АЯКС» були організовані і проведені еко-гра «Сортуючи сміття, робимо місто чистим»,

літературна гра-квест «Чи знаєш ти своє місто?», «Подорож в країну знань», «В пошуках пригод», «Давайте збережемо ромашку на луку», екскурсії бібліотекою та краєзнавчою експозицією «Рівненщина літературна», конкурси малюнків на асфальті, слайд-шоу «Все в шоколаді» та ін.

Оригінальною та незабутньою для юних відвідувачів «Літньої читальні» стала зустріч з представниками Патрульної поліції нашого міста. Темою спілкування було вивчення Правил дорожнього руху, а саме вміння правильно переходити дорогу. Малеча в ситуативних іграх тренувалась вірно переходити дорогу, дізналась де можна кататися на велосипеді, скейті, роликах, вивчала деякі дорожні знаки та яку інформацію вони містять. Діти мали можливість проїхатись в патрульній машині, включити сирену, зробити фотосесію з працівниками поліції.

Школярі Рівненської гімназії «Гармонія», Рівненської української гімназії, школи с. Котів Рівненського району, ЗОШ № 10 м. Рівне у Центрі «Вікно в Америку» ознайомилися у творчій майстерні STEM з 3D-принтером, 3D-ручкою, окулярами віртуальної реальності, плоттером та ін. Для дітей були проведені інтерактивні ігри з вивчення англійської мови. Традиційна англійська версія настільної гри «Monopoly» та перегляд диснейвських мультфільмів доповнили програму.

Під час роботи «Літньої читальні» продовжувала працювати Літня англійська академія Ноела Хірманса, професора університету Лінкольна (США, Пенсильванія). Вкотре діти від восьми до шістнадцяти років мали унікальну можливість під час літніх канікул поєднати вивчення англійської мови із активним відпочинком.

У РОУНБ продовжувалась значна робота в організації навчання та проведенні масових заходів у **«Кімнаті сімейного читання»**. Щочетверга та щосуботи для дітей від 1 до 3-х років та від 3-х років був розроблений щотижневий цикл заходів «Мама+я» та «Бібліотечна родина». Для дітей проводилися віршовані зарядки, рухливі вправи у вигляді гри та занять з

розвитку дрібної моторики, малювання, перебирання круп, сортування малих предметів, вивчення абетки та рахунку, навчання логічному мисленню, навиків голосного читання. Діти брали участь у театралізованих міні-виставах та ляльковому театрі. Значна увага приділялася популяризації книг дитячих авторів (літературні вікторини, уроки-бесіди). Були проведені майстер-класи – «Аплікація осені», «Слідами художника», «Подарунок татові», «Веселий кораблик», «Аплікація казкових героїв», «Аплікація з ватних дисків» «Український прапор своїми руками»; пізнавальні ігри «Розумний світлофор», «Різдвяна пригода», «Лабіринт пригод», «Казкові герої», «Пам'ятай та будь уважним».

Для 40 маленьких відвідувачів «Кімнати сімейного читання» бібліотека організувала дитячий ранок «Святий Миколай подорожує по планеті». Для них були влаштовані театралізовані дійства, конкурси, хороводи.

Постійними учасниками та партнерами «Кімнати сімейного читання» був клуб «Слінгоношення» та громадська організація «Пузата мама». Цікаво та корисно пройшла зустріч з лікарем-педіатром Іриною Нагірною – «Сумка у пологовій, аптечка новонародженого, перші місяці догляду за малюком», «Вакцинація та догляд за новонародженими дітьми».

Висновки до розділу 2

Популяризація читання, його просування заради духовного збагачення та інтелектуального розвитку — завдання, яке завжди стоїть перед працівниками РОУНБ. Тому заходи, що проводились в цьому форматі, були зорієнтовані на створення середовища, що заохочує до цього процесу, виховує смак, бажання і вміння читати. Книжкові виставки, літературні студії, авторські презентації, голосні читання, огляди — події, що були направлені на стимулювання і популяризацію процесу читання та помоуції української книги загалом. Прикладом може слугувати тижневий читацький флешмоб, в якому взяли

участь студенти, вчителі, фахівці різних сфер діяльності та пересічні відвідувачі осередку, кожний з яких мав змогу обрати свою улюблену книгу і зачитати вголос уривок на обраній мові — німецькою, польською, італійською чи англійською.

У репрезентованому розділі розкрито сутність феномену української ідентичності та її вираження через книгу, а зокрема через соціокультурну діяльність РОУНБ, охарактеризовано базові функції української книги у збереженні національної культурної пам'яті. Проведений аналіз заходів різносторонньо розкрив сутність феномену української книги, а також підтвердив її важливу роль у формуванні національної культурної ідентичності та сприяв нашому розумінню її беззастережного значення у збереженні культурної пам'яті та розвитку українського суспільства загалом.

Разом із визначенням тематичних напрямів розвитку української книги та вивченням її історичної долі, з цього дослідження випливає висновок, що книга є необхідним фактором у формуванні, поступі та збереженні національної ідентичності, відкриваючи дорогу до багатства культурної спадщини українців та сприяючи збереженню їх національної самосвідомості. Книги, як носії знань та ідей, виступають фундаментальним інструментом у розширенні ідентифікації своєї культурної спадщини та історії. Вони дозволяють віднайти, зберегти та передати з покоління в покоління той дух та культурний багаж, які розпізнають ідентичність нації.

ВИСНОВКИ

Українська книга — це не лише носій писемної інформації, але й символ національної та культурної ідентичності українського народу. Вона являє собою книжкову спадщину, яка розкриває багатовікову історію, культурні та мовні традиції України. Українська книга є головним сегментом культурної пам'яті, передаючи знання та цінності від покоління до покоління та допомагаючи розвитку культурного життя українського суспільства.

Книга в Україні протягом століть змінювала свій вигляд, форму та зміст. Змінювались умови книговидавання та самі видавці. На сьогодні маємо низку збережених визначних пам'яток рукописної та друкованої української книги, окремі з яких були оцифровані та набули форми електронних книг.

1. Перші рукописні пам'ятки на українських землях фіксуються дослідниками ще до появи християнства. Одним з найдавніших рукописних текстів, створеним у вигляді кодексу, була «Велесова книга». Кодекс був написаний на дерев'яних дощечках ще у IX столітті. «Велесова книга», власне, була збірником молитов, оповідань та легенд про давню слов'янську історію. Наступним відомим рукописом в Україні було Пересопницьке Євангеліє, створене у XVI столітті. Одна з найвизначніших пам'яток давньоукраїнської літературної мови та мистецтва, вершина українського рукописного мистецтва. Рукописна книга побутувала на українських землях до кінця XVI століття. І хоча в цей період вже з'являються друковані книги, рукописна книга залишається затребуваною ще деякий час.

2. У другій половині XV століття на українські землі приходить друковане слово. З цього часу розпочинається період раннього друкарства, який існував до кінця XVII століття. Серед найбільших осередків друкарства цього часу можна виділити наступні: києво-печерське, галицько-волинське, чернігівське. Перша друкарня у Львові існувала вже в 1460 році. Власником

цієї друкарні був львівський міщанин Степан Дропан, котрий пізніше подарував її згодом братії Свято-Онуфріївського монастиря.

3. Початок постійного книгодрукування в Україні пов'язують з ім'ям Івана Федоровича. Деякий час він працював в Острозі (Острозька друкарня), де 1581 року ним була надрукована знаменита на весь світ Острозька Біблія — перше видання всіх книг Священного Письма церковнослов'янською мовою. За обсягом — це надто велике видання, проте завдячуючи майстерності набору та застосуванню дрібного шрифту, видання не видається таким масивним чи незграбним. У ХХ — на початку ХХІ століття було зроблено декілька перевидань Острозької Біблії. Сьогодні її можна побачити та ознайомитися в електронному вигляді на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Вагому діяльність здійснювали й інші тогочасні українські друкарні, зокрема Львівського братства та Києво-Печерської лаври.

4. ХVІІІ століття суттєво вплинуло на розвиток книговидавничої справи на українських землях. Серед позитивних зрушень — з'являються нові способи виготовлення паперу, нові потужні металеві верстати для друкування та нові способи друку. Почали використовуватись дещо інші (в технічному плані) способи оформлення книги, а це змінило її зовнішній вигляд і надало можливість збільшити тиражі при менших затратах, і, відповідно, значно здешевило книгу. Тому книга стала врешті доступною масовому читачеві. У той же час цей період для України — це час цензурних обмежень та заборон у книговидавничій справі. У другій половині ХІХ століття приймаються нищівні для українського книговидання Валуєвський (1863) та Емський (1876) укази. Дозволялося видавати українською історичні літературні пам'ятки та художні твори, але лише за умови їх написання згідно з загальноросійською орфографією та отримання попереднього дозволу на публікацію від Головного управління у справах друку. Більшість видавничих осередків кінця ХVІІІ — ХІХ ст., на жаль, не заслуговує назви українських ні за мовою, ні за тематикою

видань. Проте й в таких умовах українська книга продовжувала розвиватися. У ХІХ столітті діють видавництва Пантелеймона Куліша та Бориса Грінченка, за межами України видавнича діяльність реалізується у Львові («Галицько-Руська матиця», Товариство імені Тараса Шевченка), Чернівцях, Відні (видавництво С. Подолинського), Женеві (видавництво Миколи Драгоманова).

5. Початок ХХ століття позначився активним розвитком української книги та книговидання, особливого піднесення воно набуло у 1917—1919 роках. Однак із приходом на територію України радянської влади ситуація докорінно змінилася. Здобутки українських видавництв були знищені, самі видавництва ліквідовані, їхнє майно перейшло до нових власників. Була прийнята низка законодавчих актів, які регулювали «оновлену» книговидавничу галузь України. Першим законодавчим актом радянської влади, який абсолютно стосувався видавничої справи, був «Декрет про державне видавництво», підписаний головою Раднаркому у Москві 11 січня 1918 року. Пізніше він був доповнений низкою інших офіційних документів. З 1953 року практично всі видавництва республіки перейшли в підпорядкування міністерства культури. В Україні пройшла кампанія щодо концентрації у видавничій справі, яка закінчилася створенням на базі видавництв Київського, Львівського і Харківського університету, а також «Вищої школи» видавничого об'єднання з такою ж назвою — «Вища школа». Наприкінці 80-х рр. минулого століття функціонувало майже 200 державних видавництв, 6 центральних оптових книготорговельних постачальників та біля 170 регіональних оптових підприємств. Репертуар видань був однотипним та реалізувався на обов'язкове державне замовлення, однак література виходила у великій кількості.

6. Незалежність України дала новий поштовх для розвитку української книги. З'явилися можливості для докорінних змін та нового розвитку. Видавнича політика поступово переорієнтовується на запити сучасного

споживача й нові механізми фінансового забезпечення. Однак, існує й низка проблем. Зокрема правозахисна система видавничої справи сучасної України досі перебуває на початковій стадії становлення. Розробка правових і нормативних актів та документів здійснюється поки що безсистемно та фрагментарно. Існують проблеми у матеріально-технічній базі видавництва, що впливає на кількісні та якісні показники книговидавання в Україні.

7. Сутність феномену української ідентичності та її вираження через книгу, а зокрема крізь соціокультурну діяльність РОУНБ було розкрито через характеристику базових функцій української книги у збереженні національної культурної пам'яті. Проведений аналіз заходів різносторонньо розкрив сутність феномену української книги, а також підтвердив її важливу роль у формуванні національної культурної ідентичності та сприяв нашому розумінню її беззастережного значення у збереженні культурної пам'яті та розвитку українського суспільства загалом.

Наше дослідження покликане не лише простежити історичний шлях розвитку української книги, але й сприяти зверненню уваги до ролі книги в історичних процесах та національній самоідентичності. Серед майбутніх перспектив дослідницької роботи в цьому напрямку є більш детальний аналіз феномену книги в галузі культурології, музеєзнавства, бібліології. Це дозволить глибше осмислити та проаналізувати культурний, історичний та соціальний впливи книги на формування національної ідентичності та на життя суспільства загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук М. Про дофедорівське книгодрукування в Україні. *Вісн. Кн. палати*. 2000. № 9. С. 29—33.
2. Афонін О. Камо глядеші, українська книго?! : [пробл. і перспективи україн. книговидання]. *Друкарство*. 2004. № 5. С. 8—10.
3. Вернигора Н. М. Книговидання для дітей в Україні ХХ століття: типологія, проблематика, жанрові особливості : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.05 ; Н. М. Вернигора ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2013. 16 с.
4. Видавнича справа та редагування в Україні: постаті і джерела (ХІХ — перша третина ХХ ст.) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / ред.: Н. В. Зелінська. Львів : Світ, 2003. 611 с.
5. Власов П. Книга друкована і книга електронна: розмова бібліотекаря з книгарем. *Бібл. вісн.* 2023. № 3. С. 16—22.
6. Губко О. До початків українського друкарства. *Архіви України*. 1969. № 3. С. 12 —18.
7. Дубровіна Л. А., Іванова О. А., Гальченко О. М. Сербські рукописи ХVІІ ст. з колекції Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського : історико-кодикологічний аналіз. *Рукописна та книжкова спадщина України*. Київ, 2023. Вип. 30. С. 133—167.
8. З історії книги на Україні : [зб. ст.]; АН УРСР, Центр. наук. б-ка. — Київ : Наук. думка, 1978. 112 с.
9. Запаско Я. Українська рукописна книга. Львів : Світ, 1995. 478 с.
10. Запаско Я. П. Мистецтво книги на Україні в ХVІІ—ХVІІІ ст.. Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1971. 310 с.
11. Запаско Я. П. Ошатність української рукописної книги. Львів : Фенікс, 1996. 136 с.

12. Запаско Я. П. Пам'ятки книжкового мистецтва : укр. рукоп. кн.. Львів : Світ, 1996. 480 с.
13. Запаско Я. П. Початки українського друкарства ; Львів. акад. мистец. Львів : Центр Європи, 2000. 222 с.
14. Зелінська Н. В. Наукове книговидання в Україні. Історія та сучасний стан : навч. посіб. Львів, 2002. 268 с.
15. Ісаєвич Я. Д. Літературна спадщина Івана Федорова. Львів: «Вищ. шк.», 1989. С. 10—140.
16. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми ; Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів : Вища шк., 2002. 519 с.
17. Ківшар Т. Український книжковий рух як історичне явище (1917—1923). Київ : Логос, 1996. 344 с.
18. Клименко О. З історії українських букварів. *Бібл. вісн.* 2000. №2. С. 57 —60.
19. Ковальчук Г. І. Книгознавчі дослідження як основа експертизи книжкових пам'яток. *Наук. пр. Нац. б-ки ім. В. І. Вернадського НАН України.* Київ, 2021. Вип. 62. С. 396—406.
20. Ковальчук Г. І. Книгознавство та дослідження історії книги в Україні [Електронний ресурс]; Енциклопедія історії України. Т. 4 : Ка-Ком / НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 2007. Відомості також доступні в мережі інтернет: <http://www.history.org.ua/index.php?termin=Knygoznavstvo>.
21. Ковальчук Г. І. Рукописні книги та стародруки : навч. посіб. ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2011. 100 с. : іл.
22. Ковальчук С. П. Національна книга в культурі України (кінець ХХ — початок ХХІ століття) : автореф. дис. ... канд. культурології : 26.00.01 / С. П. Ковальчук ; Київ. нац. ун-т культури і мистец. Київ, 2013. 20 с.

23. Кучина Н. І. Розвиток книговидавничої справи в незалежній Україні : автореф. дис... канд. іст. наук : 17.00.01 / Н. І. Кучина; Київ. нац. ун-т культури і мистец. Київ, 2017. 20 с.

24. Малиновська Н. Л. Українська книга другої половини ХІХ — першої чверті ХХ століття на півдні України: історико-книгознавчий і бібліографічний аспекти : автореф. дис... канд. іст. наук; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 20 с.

25. Маслова О. М. Рукописна книга; Укр. наук. ін-т книгозн. [К.] : Держвидав України, 1925. 114 с. : іл.

26. Мельников О. Чи було книгодрукування в Україні до Івана Федорова: огляд публікацій останніх років. *Вісн. Кн. палати*. 2024. № 4. С. 10 —13.

27. Низовий М. «Чи було книгодрукування в Україні до Івана Федорова?». *Вісн. Кн. палати*. 2006. № 9. С. 32—37.

28. Овчінников В. Історія книги: Еволюція книжкової структури. Львів: Світ, 2005. 420 с.

29. Огієнко І. Історія українського друкарства : навч. посіб. Київ : Либідь, 1994. 448 с.

30. Пересопницьке Євангеліє [Електронний ресурс] // Електронна бібліотека України : [сайт]. Режим доступу: <http://uateka.com/uk/article/society/heritage/1234>. Назва з екрану.

31. Пересопницьке Євангеліє — видатна пам'ятка української національної культури : матеріали Всеукр. міждисциплінар. наук. конф., присвяч. 450-річчю написання Пересопниц. Євангелія / Нац. ун-т «Остроз. акад.». Ізяслав ; Острог : Остроз. акад., 2011. 176 с.

32. Почапська Л. Історія розвитку українського друкарства. *Вісн. Кн. палати*. 2021. № 11. С. 24 —28.

33. Рева Л. Апостол Івана Федорова як первісток українського друкарства. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2000. Вип. 4. С. 236—240.
34. Савка М. До історії книгодрукування на Україні. *Архіви України*. 1972. № 2. С. 26—34.
35. Слободяник А. Пересопницьке Євангеліє — святиня українського народу. *Друкарство*. 2000. №1. С. 4—7.
36. Словник книгознавчих термінів / уклад.: В. Я. Буран, В. М. Медведєва, Г. І. Ковальчук [та ін.]. Київ : Аратта, 2003. 160 с.
37. Тимошик М. Видавнича справа в Україні за радянської доби (1920—1990): ідеологічний та творчий аспекти. *Вісн. Кн. палати*. 2003. № 9. С. 32—34.
38. Тимошик М. Видавнича справа в Україні за радянської доби (1920—1990): ідеологічний та творчий аспекти : [закінч.]. *Вісн. Кн. палати*. 2003. № 10. С. 35 —39.
39. Тимошик М. Видавнича справа в Україні за радянської доби (1920 — 1990) : організаційний аспект. *Вісн. Кн. палати*. 2004. № 2. С. 40—45.
40. Тимошик М. З історії української книги дохристиянської доби. *Пам'ять століть*. 2002. № 4. С. 102—116.
41. Тимошик М. Історія видавничої справи : підручник. Вид. 2-ге, випр. Київ : Наша культура і наука, 2007. 496 с.
42. Тимошик М. Книги Святого Письма українською мовою; до історії перекладу і видання. *Друкарство*. 2000. № 1. С. 10—15.
43. Тимошик М. Князь Костянтин Острозький та його Біблія. *Друкарство*. 1999. №5. С. 8—11.
44. Тимошик М. Тенденції сучасного українського книговидання. *Вісн. Книжк. палати*. 2001. № 7. С. 3—5.

45. Тимошик М. С. Зародження та етапи поширення друкарства в світі : текст лекції для студ. Ін-ту журналістики з курсу «Історія вид. справи»; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. Київ, 2002. 34 с.

46. Тимошик М. С. Раннє українське друкарство (XV —XVII ст.) : текст лекції для студ. Ін-ту журналістики з курсу «Історія вид. справи»; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Ін-т журналістики. Київ, 2002. 33 с.

47. Тимошик М. С. Українські друкарі та їхня роль у ствердженні вітчизняної школи редагування і видавничої справи : текст лекції для студ. Ін-ту журналістики з курсу «Історія вид. справи»; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. Київ, 2002. 23 с.

48. Фрис В. Історія кириличної рукописної книги в Україні; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Наук. б-ка. Львів, 2003. 188 с.

49. Черниш Н. Концепція культури книги: досвід ХІХ—ХХ ст. та сучасні проблеми українського книговидання. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2023. Вип. 10. С. 273—292.

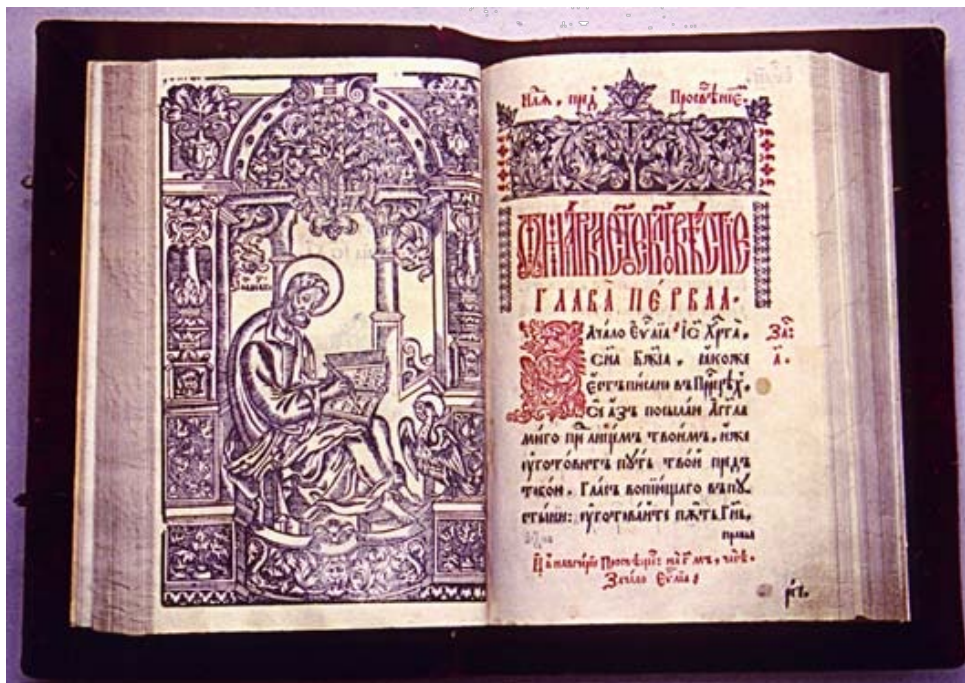
Найвизначніші пам'ятки української рукописної книги

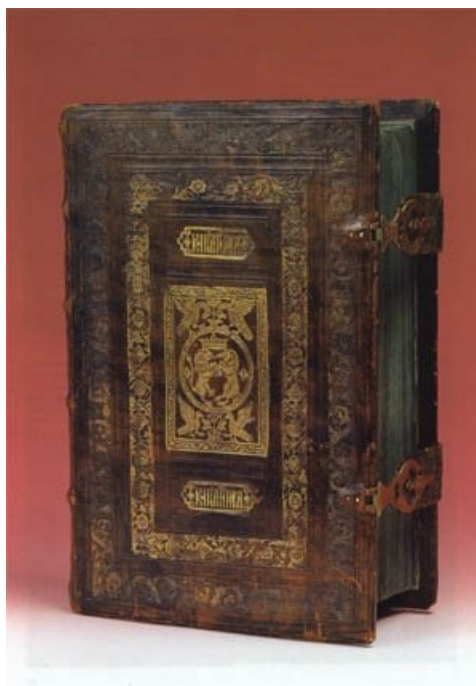
Дошечка «Велесової книги» (IX століття)

Фрагменти
Пересопницького Євангеліє
(XVI століття)

Розвиток друкованої книги в Україні

«Апостол» Івана Федорова (1574)

Острозька Біблія (1581)